

ANTONI COMAS *

UN ESCRIPTOR MÍSTIC CATALÀ DEL SEGLE XVII: FRA ANTONI DE SANT MATIES

GÈNESI DEL TEMA

En escorcollar els fons manuscrits de la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona per tal de confeccionar el volum IV de la *Història de la literatura catalana*, iniciada i dirigida per Martí de Riquer, vaig trobar uns breus tractats místics en català del carmelita figuerenc fra Antoni de Sant Maties (1595-1668), que residí molts anys al convent de Sant Josep de Barcelona.

Durant el període que —per entendre'ns— anomenem *Decadència* la literatura religiosa en la nostra llengua és força abundosa en manuals i tractats de contingut moral, catequètic, devocional i àdhuc ascètic, però, en canvi, no ho és pas pel que fa al gènere específicament místic. Per aquest motiu, tot i que l'autor i la seva època no pertanyien a l'àmbit cronològic que jo estudiava, no em vaig saber estar de donar-ne, a l'esmentat volum, una referència informativa¹. Altrament, em semblà que, deixant de banda llur qualitat literària i el fet que constituïssin una mostra d'un gènere tan poc conreat en català, aquests textos representaven una cruïlla d'influències ideològiques i la pervivència de corrents, moviments i actituds místico-religioses molt determinades. És per tot això, doncs, que vaig decidir-me a parar-hi esment.

* L'acadèmic electe senyor don Antoni Comas i Fujol morí a Barcelona el 24 de març del 1981. Poc abans havia lliurat el seu discurs de recepció en la Reial Acadèmia de Bones Lletres, que ací publiquem juntament amb el parlament de resposta que per a aquesta ocasió escriví l'acadèmic senyor don José Manuel Blecuà.

1. Vegeu Antoni Comas, *Història de la literatura catalana*, pàgs. 461-464. Vol. IV de l'obra del mateix títol dirigida per Martí de Riquer, Barcelona, Ariel, 1972.

EL CONVENT DE SANT JOSEP. LA FONERIA ²

El 1580 —en vida encara de santa Teresa— fra Diego Pérez vingué a Catalunya a explicar la reforma carmelitana, a procurar de fer-hi adeptes o simpatitzants i mirar la possibilitat d'establir-hi una casa del nou orde. Això darrer, però, no fou possible fins vuit anys després —morta ja la Santa i mentre fra Luis de León feia estampar a Salamanca la primera edició de les seves obres—, gràcies a la gestió del pare Joan de Jesús Roca (1544-1614), prestigiós carmelita català que havia professat a Pastrana el 1573 i que el 1579 havia anat a Roma, per encàrrec de la fundadora, per tramitar, davant Gregori XIII, la separació entre calçats i descalços (que fou atorgada en el breu pontifici del 22 de juny de 1580).

El pare Roca arribà a Barcelona pel maig del 1585, acompanyat de dos altres religiosos; s'hi installaren de manera provisional i feren tots tres la sollicitud per a la fundació del convent de Sant Josep, que fou inaugurat solemnement el dia 25 de gener de 1588. Després arribaren deu frares més de Castella. Ultra ésser el fundador de la primera casa

2. Tant per fer aquesta síntesi de la història del convent i de les fundacions carmelitanes a Catalunya com per a la resta del treball m'ha estat d'una inestimable ajuda la tesi doctoral de M.ª Josefa Arnall Juan, *Los manuscritos, incunables e impresos de la biblioteca del convento de San José de Barcelona (Carmelitas descalzos)*, dirigida pel doctor Felip Mateu i Llopis i llegida a la Universitat de Barcelona el mes de juny de l'any 1975. Consta de cinc volums mecanografiats i està dipositada a l'actual Facultat d'Història, Art i Geografia de l'esmentada Universitat. Tot i que ja han estat utilitzats per Arnall en la seva, esmentem els manuscrits sobre la història de l'orde a Catalunya i la fundació del convent de Sant Josep que es conserven a la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona: ms. núm. 1755: Fra Segimon de l'Esperit Sant, O.C.D., *Monumentos antiguos relativos a la historia de la provincia de San Joseph, Carmelo Descalzo, de Cataluña* (vol. II), de la darrereria del segle XVIII; ms. núm. 992: ídem, *Monumentos acerca de los sucesos pertenecientes a la provincia de los carmelitas descalzos de Cataluña, titulada de San Joseph*, c. 1700; ms. núm. 1773: *Sumari de les fundacions fetes en los carmelites descalços de Barcelona*, del 1773; ms. núm. 528: Fra Josep de la Verge, O.C.D., *Cronologia crítico-apologética de la religión carmelitana desde el siglo I hasta el XVIII de la Iglesia*, de la darrereria del XVIII; ms. núm. 991: Fra Joan de Sant Josep, O.C.D., *Anales de los carmelitas descalzos de la provincia de San Josef, en el principado de Cataluña, dedicados al mismo santísimo patriarca, padre y único patrono suyo, san Joseph...* (vol. I), de la primeria del XVIII; i ms. núm. 990: ídem, *Historia de la provincia de San Joseph, de los carmelitas descalzos*, del 1824. Vegeu, a més, les obres clàssiques, que arriben ja a tractar de la destrucció del convent: Andreu Pi i Arimon, *Barcelona antigua y moderna*, Barcelona, impremta de Tomàs Gorchs, 1854, pàgs. 571-572; J[osep] R[ecoder], A.M., *Glorias teresianas de Cataluña*, Barcelona, impremta La Hormiga de Oro, 1888; Caietà Barraquer i Roviralta, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, Barcelona, impremta de Francisco J. Altés i Alabart, 1906, vol. II, pàgs. 439-497; ídem, *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, Barcelona, impremta de Francisco J. Altés i Alabart, 1915, vol. I, llibre 1.º, pàgs. 361-368; Fray Silverio de Santa Teresa, O.C.D., *Historia del Carmen Descalzo en España, Portugal y América*, Burgos, El Monte Carmelo, 14 volums, 1935-1949.

de carmelites descalços de Catalunya, fra Joan de Jesús Roca fou també el primer prior de l'esmentat convent i, després, superior provincial de l'orde al Principat i gran impulsor de les fundacions del Carmel reformat a la nostra terra, les quals, des d'aquesta primera i fins al segle XVIII, foren les següents: Mataró i Tàrraga (1588), Perpinyà i Lleida³ (1589), Tortosa (1590), Girona (1591), Tarragona (1597), Reus i la Vall de Cardó (1606), Gràcia (1626), La Selva del Camp (1636), Vic (1642) i Vilanova i La Geltrú (1735).

De primer, Catalunya féu província tota sola; després, la féu conjuntament amb Aragó i el País Valencià; i, finalment, tornà a ésser província independent. Pel que fa al convent de Sant Josep, fou, a més de casa religiosa, noviciat. Els priors eren elegits des de Castella, en els capítols generals de Pastrana, que se celebraven cada tres anys. En alguns períodes de difícil comunicació amb la resta de la Península, com és ara les guerres de Separació, de Successió i del Francès, foren elegits en capítols convocats a Catalunya.

L'any 1588 era virrei de Catalunya Manrique de Lara y Girón, comte de València⁴, i bisbe de Barcelona, Dimes Loris⁵ —que fou qui donà permís per a imprimir, tot just un any després de la de fra Luis, l'edició barcelonina de les obres de santa Teresa—. D'altra banda, vivia encara sant Joan de la Creu i continuava essent prior general de l'orde fra Jerónimo Gracián de la Madre de Dios. Un gran protector del convent de Sant Josep fou Josep Dalmau, conseller de la ciutat, que subvencionà les obres. El conjunt —església, habitatge dels religiosos, hort, cementiri—, amb les successives modificacions i ampliacions, no restà acabat fins ja començat el segle XVII.

La casa era situada a la Rambla, entre el carrer del Carme i el de l'Hospital, on hi ha actualment el mercat de Sant Josep. No solament el mercat, sinó també el tram de Rambla, conserven encara, en recor-

3. Sense ganes d'afalagar el president d'aquesta Acadèmia, però sí de posar en relleu l'anècdota de la coincidència, un dels seus avantpassats, Francesc de Riquer, fou un gran protector de la fundació de Lleida. Heus ací com ho relata fra Joan de Sant Josep a la pàgina 113 dels seus *Anales*...: "Don Francisco de Riquer, caballero también del hábito de San Juan, natural de Lérida y comendador de Térmens, en su comarca, fue también grande bienhechor y apasionado deudo [del convent de Lleida]. A los religiosos que llegaban a su encomienda de Térmens, adonde comúnmente residía, los recibía y regalaba con extraña fineza y amor. Abastecía el colegio con notables socorros y frecuentes cargas de trigo y arroz, de que abunda su territorio. Tenía prevenido al padre fray Juan de San Buenaventura, su gran amigo, que, en faltando la provisión, le avisase, y él lo hacía con esta gracia: «Señor, la plaza está sitiada.» Y luego tenía pronto el socorro."

4. Vegeu Joan Reglà, *Els virreis de Catalunya*, "Biografies catalanes. Sèrie històrica", Barcelona, Vicens Vives, 1961 (reimpressió), pàgs. 108-109.

5. Vegeu Mateu Aymerich, *Nomina et acta episcoporum barcinonensium*..., Barcelona, Joan Nadal, tipògraf, 1760, pàgs. 411-415.

dança, el nom del patró del convent. A més de la foneria i la biblioteca, Sant Josep arribà a posseir peces de valor artístic i relíquies apreudades: escultures de Ramon Amadeu, la imatge de la Verge de la Consolació que portava sempre santa Teresa en les seves fundacions, el bàcul de la Santa, un Nen Jesús que els novicis tenien en gran veneració perquè hom assegurava que havia parlat amb alguns d'ells...

Pel que sembla, els frares carmelites de Sant Josep gaudiren aviat d'una gran simpatia i confiança a Barcelona. Un any després de la fundació es declarà una pesta a la ciutat; ells es lliuraren a curar i a ajudar els malalts, i, a conseqüència d'això, en moriren quinze. D'altra banda, en cas de defensa de la ciutat, eren ells els encarregats, conjuntament amb els del convent del Carme i el gremi de fusters, de defensar el pany de muralla que anava fins al carrer de Tallers⁶.

El convent sofrí molt durant l'ocupació francesa. En esdevenir-se el Trienni liberal, l'ajuntament el volgué convertir tot en mercat, però només ho féu amb l'hort. Finalment, fou cremat i destruït el 1835. L'any següent, com a conseqüència de la desamortització, el municipi projectà aleshores fer-ne una plaça. Els objectes de culte foren cedits a esglésies de la ciutat. Els llibres de comptes, relacions de professions, obituaris, etc., són avui a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. El que se salvà de la biblioteca —catàlegs inclosos— és dipositat —com la majoria dels fons conventuals— a la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona.

Sant Josep tingué biblioteca pública des de mitjan segle XVII, impremta durant molts anys i una fàbrica de fundició de lletres.

La impremta, que tingué tres períodes ben definits —1724-1728, 1764 i 1817—, posseïa ja alguns motllos, però amb l'adquisició, l'any 1746, de noves matrius els frares reeixiren a crear una gran empresa de foneria, anomenada indistintament Oficina de la Fundició, Oficina de la Lletra i Fàbrica de la Fundició de Lletra, que fou la més important de la Barcelona de la segona meitat del XVIII i de la primeria del XIX, que assortí moltes altres imprentes i arribà a editar un catàleg-mostrari de tipus, alguns dels quals eren molt fins. Inventaren, a més, la màquina de pressió.

L'empresa, per la seva envergadura, passà a l'administració i responsabilitat del consell provincial, a fi que en poguessin disposar totes les comunitats. L'època d'or de la fàbrica correspon als anys que la dirigí el germà Joaquim de la Soledat, que havia estudiat a l'Escola de Nobles Arts. Carles IV atorgà a la foneria el títol de "reial", i des

6. Vegeu Agustí Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva història*, "Documents de Cultura", Barcelona, Curial, 1973, vol. II, pàg. 122.

d'aleshores prengué el nom de Real Fábrica de la Letra. Els religiosos que hi treballaven i que, en conseqüència, elegien la vida activa en comptes de la contemplativa, preferien de continuar essent llecs i eren anomenats "els germans de la lletra". I no cal dir que hi havia també un gran nombre d'operaris laics.

Després de la tràgica nit de l'any 1835, els materials de la foneria passaren a una impremta de la família Brusi —els impressors del *Diario de Barcelona*—, i més tard s'anaren dispersant en successives vendes.

LA BIBLIOTECA

La biblioteca del convent de Sant Josep, oberta —com hem dit— al servei públic, era riquíssima, tant pel que fa al nombre com a la qualitat dels llibres i manuscrits. L'atzar d'aquesta biblioteca, des del 1835, ens l'ha descrit la senyoreta Arnall en la seva tesi ⁷. Ella mateixa, guiada pels catàlegs ⁸ i pels exemplars conservats a la Universitària i Provincial, ha arribat a identificar 7.236 peces, però ben segur que passava de les 10.000 ⁹.

De la biblioteca del convent de Sant Josep en parla amb elogi el pare Villanueva:

La biblioteca de los padres carmelitas descalzos es uno de los objetos que excitan la curiosidad de los viajeros ¹⁰.

Fra Joan de Sant Josep diu:

La calidad de los libros es grande, porque en todas materias se hallan de exquisitos, así antiguos como modernos. Hay algunos manuscritos, los cuales son ejemplares antiquísimos ¹¹.

I Barraquer:

Merece párrafo la biblioteca de esta casa, la que no sin razón gozaba gran fama por sus libros y manuscritos entre literatos ¹².

7. Vegeu Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*, vol. I, pàgs. 136-143.

8. Vegeu *Índice de los autores y de sus respectivas obras que existen en la biblioteca de San José, Carmelo Descalzo, de la ciudad de Barcelona; Índice de los autores y respectivas obras que existen en la biblioteca de carmelitas descalzos de San José de Barcelona, i Índice de los libros, por los nombres de los autores, de la biblioteca de los carmelitas descalzos de Barcelona*, mss. núms. 1359, 1360 i 1361, respectivament, de la R.U.P.

9. Vegeu Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*, vol. I, pàgs. 106-107 i 109.

10. Jaime Villanueva, *Viaje literario*, XIII, pàg. 208.

11. Fra Joan de Sant Josep, *Historia de la provincia de San Joseph...*, pàgs. 135-136.

12. Barraquer, *Las casas de religiosos...*, vol. II, pàg. 449.

Aquesta biblioteca tingué un origen molt semblant a les d'altres cases religioses, com explica fra Joan de Sant Josep:

Desde su principio cuidó esta casa de agregar los libros más necesarios y provechosos, juntando una librería de hasta dos mil tomos, que conservaba en una pieza pobre y limitada ¹³.

El seu increment, però, fou degut a la donació que féu, l'any 1664, el canonge de la seu de Lleida i diputat al Parlament de Catalunya, Josep Jeroni de Besora, de la seva particular, que constava d'uns 5.500 volums ¹⁴.

En conseqüència, arribà a posseir un nombrós aplec d'obres de literatura grega, llatina, catalana, castellana, italiana, d'obres de contingut religiós (sobre la Bíblia, patristica, teologia dogmàtica, hagiologia) i també de legislació i dret, filologia, història i ciències (matemàtica, geometria, àlgebra, medicina, arquitectura, geografia, etc.). A més de moltes obres en la nostra llengua (apunts de gramàtica llatina, llibres de comptes, opuscles espirituals, sermonaris, historials de convents i de la província), hi havia una abundosa col·lecció d'obres d'autors catalans —algunes en manuscrits—: Ramon Llull, Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, sant Vicenç Ferrer, Francesc Eiximenis, Felip de Malla, Joan Roís de Corella, Pere Miquel Carbonell, Joan Lluís Vives, sant Francesc de Borja, Lluís Ponç d'Icart, Francesc Tarafa, Pere Joan Nunyes, Pere Anton Beuter, Francesc Barra, Onofre Menescal, Gaspar Escolano, Esteve de Corbera, Joan Gaspar Roig i Jalpí, Pere Serra i Postius, Antoni de Bastero, Josep de Sagarra i Baldric, Francesc Baucells...

Pel que fa a la literatura religiosa, la biblioteca del convent de Sant Josep era plena d'obres de pares de l'Església i de tractadistes medievals. Remarquem la presència —d'altra banda freqüent a les cases religioses de l'època— d'autors com Gerson, Tomàs de Kempis, Hug de Saint Victor, Ricard de Saint Victor, Ubertino da Casale, Ioannes Manburnus, Ruysbroeck, Giovanne Pico della Mirandola, sor Àngela Foligno, Erasme de Rotterdam, Lefèvre d'Étaples, García de Cisneros, etc., autors que arrosseguen un llevat d'inquietud espiritual des del fons de l'Edat Mitjana fins al Renaixement.

Cal que fem un esment especial dels llibres i textos dels escriptors de les diverses escoles i tendències místico-religioses del xvi peninsular que hi havia també en aquella biblioteca: les obres de santa Teresa, de sant Joan de la Creu, de sant Joan d'Àvila i de fra Luis de Granada;

13. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 492.

14. *Ibidem*, pàgs. 492-494.

vides de sant Ignasi de Loiola i de sant Francesc de Borja; tractats de Domingo Báñez, Anastasio de Santa Teresa, Francisco de San Elías i Francisco de Santa María; els anònims *Tratado de la oración mental* i *De los grados para subir a la contemplación divina*; els sis *abecedarios espirituales* i *De quinquis plagis Domini Nostri Iesu Christi*, de Francisco de Osuna; *Peligros y reparos de la perfección y paz religiosa* i *Doctrina religiosa*, d'Alfonso de Jesús María; *Dialogi de immortalitate animae* i *Diálogos entre Cristo y el ánima*, de Pedro Alfonso de Burgos; *Tratado del amor de Dios* i *Vida de Cristo, Señor nuestro*, de Cristóbal de Fonseca; *Pia opuscula*, de sant Francesc de Borja; *Sumario de las excelencias del glorioso san Josef, esposo de la Virgen María*, de Jerónimo Gracián de la Madre de Dios; la vida de sant Joan de la Creu, de José de Jesús María; el tractat sobre l'orde del Carmel, de Juan de Santa María; *Expositio in Canticum canticorum* i *De los nombres de Cristo*, de fra Luis de León; *Vida de la bienaventurada y extática virgen María Magdalena de Pazzi, florentina, monja carmelita...*, de Juan Bautista de Lezana; *Introducción espiritual y tesoro del alma*, de Juan Bautista de Madrigal; *Vida y virtudes y milagros de la beata virgen Teresa de Jesús*, de Diego de Yepes; *Estrella del alba, Josephina, Soledades del busco* i *Crónica divina*, d'Antoni de l'Expectació; *Avisos de santa Teresa* i *Itinerario espiritual*, d'Alonso de Andrade; *Manual de padres espirituales*, *De oratione et contemplatione* i *Tratado de la santa pobreza*, d'Antonio de la Anunciación; *Meditaciones o tratado de la oración*, de sant Pere d'Alcàntara; *Miscelánea de tres tratados de las apariciones de los espíritus. El uno donde se trata cómo Dios habla a los hombres y si las almas del Purgatorio vuelven. De Anticristo, el segundo. Y de sermones predicados en lugares señalados, el tercero*, d'Onofre Menescal, etc.

Tots aquests autors i obres eren a la biblioteca del convent en edicions anteriors a la mort de fra Antoni de Sant Maties (1668). Anteriors també a l'esmentada data hi havia algunes obres d'Erasme: *De copia verborum et rerum libri duo*, *Novum Testamentum graece et latine* i *Adagiorum chiades quatuor cum sesqui centuria*; i les de Joan Lluís Vives, amb tractats editats independentment: *Opera*, *De officio mariti*, *De sudore Iesu Christi de passione Christi*, *Exercitationes animi in Deum* i *De anima et vita*.

EL CLIMA RELIGIÓS DE SANT JOSEP

La veneració en què eren tingudes les relíquies que hi havia al convent —de les quals ja hem fet esment— pot constituir un primer indici del clima de pietat i de fervor de la casa. També el de carmelites descalces, el de la Concepció, en posseïa, de relíquies. La més important, pel que sembla, era un bàcul que la tradició atribuïa a sant Vicenç Ferrer:

La primera es un báculo del glorioso apóstol valenciano san Vicente Ferrer, que sin duda es prenda de grande estimación. Trájola al convento la bendita Estefanía de la Concepción, de la casa de Rocabertí, cuando fundó esta casa. Y decía que lo había heredado de don Guillem de San Clemente, deudo suyo¹⁵.

D'altra banda, els annals i les històries diuen que la fundació de convents carmelitans a Catalunya anà acompanyada sovint d'esdeveniments prodigiosos, o, almenys, aparentment providencials, que eren interpretats com a bon auguri, tant de l'oportunitat i conveniència de la fundació com de la seva prosperitat i eficàcia espiritual.

L'observança de la regla i l'organització de la vida comunitària eren molt rigoroses al convent de Sant Josep. A més de les manades, els frares tenien, a les cinc, una hora d'oració mental, sense comptar les que poguessin fer a la cella. A dos quarts de dues de la matinada, acabades les maitines, uns se n'anaven a dormir, però molts d'altres restaven al chor a fer també oració mental. Al refector se solia llegir, a més de capítols de la Bíblia, obres de santa Teresa o de sant Joan de la Creu. Les fundacions de Gràcia i de Tortosa foren fetes amb la intenció que servissin com a *cases d'oració* o *erms* per a aquells que volguessin assolir el perfeccionament espiritual.

Les cròniques i els annals qualifiquen com a *señalados* els religiosos de més estricta observança i els qui havien estat afavorits amb dons sobrenaturals. Ja el fundador a Catalunya, el pare Joan de Jesús Roca, escriví un *Tractatus Mysticae Theologiae*¹⁶, i hem vist que fra Antoni de l'Expectació, frare de Sant Josep, composà quatre tractats místics. Fra Joan de la Verge (1590-1667) fou un religiós del convent lliurat a l'oració i a l'èxtasi¹⁷. Sabem que vers l'any 1602 el germà Francesc de Santa Teresa, anomenat el *recoleta*, obtenia favors sobrenaturals, tenia

15. *Ibidem*, pàg. 69.

16. Aquest tractat ha romàs inèdit. És el ms. núm. 1316 de la B.U.P.

17. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàgs. 581-590.

aparicions, feia guariments miraculosos i, una vegada mort, les seves relíquies obraren prodigis¹⁸. Casos semblants en aquesta època són el germà Jesús de Josep Maria, fra Bartomeu del Santíssim Sagrament, fra Joan de l'Esperit Sant i fra Domènec de la Presentació. Del novici Anfós dels Àngels diuen els *Anales*:

Y comenzando por donde otros acaban, mostró que si en el hábito era novicio, en la virtud era ya santo..., encendiendo, a la voz de la obediencia, unos leños, sin más fuego que el que su encendido corazón arrojó con un soplo¹⁹.

I fra Segimon de l'Esperit Sant ens explica haver vist ell mateix casos d'aquesta mena:

... como aún en nuestros días hemos visto en esta nuestra provincia de un hijo... que, con sólo oír esta palabra, *amor de Dios*, se quedaba elevado y arrobado²⁰.

La *casa d'oració* o *erm* de Nostra Senyora de Gràcia (1626) fou construïda gràcies a l'ajuda del mateix personatge que tant afavorí la fundació de Sant Josep: el conseller Josep Dalmau. Morta la seva esposa Lucrècia, Josep Dalmau fou ordenat sacerdot i anà a viure —sense fer, però, professió de frare— a l'esmentat convent de Nostra Senyora de Gràcia²¹. Segons els *Anales*, en morir, el 1633, aquest gran protector de l'orde carmelità, els ocells cantaren sense parar en els arbres més propers a la finestra de la sala on estigué dos dies de cos present, i en ésser desenterrat, al cap de quaranta anys, fou trobat incorrupte²².

Els moments de més efervescència espiritual del convent de Sant Josep corresponen a les dues estades del carmelita aragonès fra Domingo de Jesús Maria. Aquest religiós, que fra Joan de Sant Josep descriu com a

... varón admirable, hijo de la gracia, parto de las virtudes, ornamento de la religión, gloria de la Iglesia, terror y confusión de los herejes, espanto de los demonios, taumaturgo en los milagros y segundo Bernardo en las finezas de María...²³,

18. *Ibidem*, pàgs. 479-485.

19. *Ibidem*, pàg. 187.

20. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia de la vida y virtudes del venerable padre fray Antonio de San Matías, descalzo de Nuestra Señora del Carmen, varón apostólico y milagroso*, ms. núm. 511 de la B.U.P., pàg. 187.

21. Jeroni Pujades, *Dietari IV (1626-1630)*, edició a cura de Josep M.ª Casas i Homs, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976, pàgs. 235-236.

22. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 353.

23. *Ibidem*, pàg. 147. Sobre fra Domingo de Jesús Maria, vegeu també Recoder, *Glorias teresianas...*, pàgs. 186-264.

arribà a la província l'any 1592. Entre les seves *pasmosas maravillas* cal remarcar que, en posar els peus a Barcelona, s'acabà la pesta; que feia plorar de penediment tota la comunitat; que se li aparegueren Crist, la Verge i sant Bernat:

“Acércate, Domingo [li digué la Verge], y ámate a padecer por mi honor cosas arduas, que semejante eres a mi Bernardo, y, como en otro tiempo yo fui con él, ahora lo seré contigo.” Y, aplicando la mano a sus virginales pechos, le arrojó (¡qué dicha!) un rayo de leche que le dio en los labios. Y fue tan real y verdadera, que por muchos días le duró en la boca su dulzura admirable; y los religiosos que le asistían, aunque no vieron la leche ni la compañía del cielo que allí estaba, advirtieron que el siervo de Dios la pasaba como suele el niño cuando la está tomando de los pechos de su madre²⁴;

que Crist li féu beure sang de la plaga del costat i el volgué estigmatitzar; que feia miracles, guaria malalts i moribunds i deslliurava posseïts:

... hace restituir al Demonio la cédula con que se le había entregado un hombre²⁵;

que tenia èxtasis:

En recogiéndose en la celda el venerable padre, luego se quedó en éxtasis, tan levantado en el aire, que con la cabeza tocaba al techo y ellos [els altres frares] pasaban por debajo sus pies...²⁶.

Com s'esdevé amb tots els místics, la seva saviesa era més fonamentada en el contacte amb Déu que no pas en els llibres:

Estudiaba con un santo crucifijo delante, de quien él mismo confesó que en un punto aprendía más que en muchos años le pudieran enseñar los libros y los maestros²⁷.

Fins i tot li fou atribuït un miracle —diguem-ne— polític:

Ataja en la ciudad de Tarragona una conjuración contra el señor rey Felipe segundo, y resplandece en profecías y milagros²⁸.

24. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 148.

25. *Ibidem*, pàg. 154.

26. *Ibidem*, pàg. 148.

27. *Ibidem*.

28. *Ibidem*, pàg. 156.

La Inquisició —com en el cas de santa Teresa— féu examinar el seu *esperit*, però no hi trobà res de reprobable ni perillós²⁹.

La fama d'aquests fets saltà les parets del convent i s'estengué per Barcelona. Ho prova a bastament el fet que, traslladat a Castella el 1594, en tornar a venir, deu anys després, camí d'Itàlia³⁰, es produí un autèntic aldarull a la ciutat, com ho testimonia Jeroni Pujades:

Dissabte a 15 de maig 1604. Havent estat alguns quatre mesos, en la present ciutat de Barcelona, en lo convent de Sant Josep de l'orde de Nostra Senyora del Mont del Carme dels frares reformats, que vulgarment diuen descalços, lo pare frai Domingo de la Virgen María [Domingo de Jesús María], s'embarcà en la nit ab la galera patrona de Gènova per a Roma, obeint el mandato del senyor nuncio d'Espanya, qui lo envia al Sant Pare. Ell és de nació aragonès, natural de Calatayud, volgut dels senyors rei, reina d'Espanya, per la sanctedat de vida en grau extremat. Obrà, per ses oracions, Nostre Senyor diversos miracles. Havia ja ell estat en Barcelona altra vegada, allà als primers anys de la fundació de la casa, i així era molt conegut de tots. És teòleg predicador, i, perquè sovint s'eleva i se posa en rapte, i per això fugia prèdiques de concurs de gent, i així sols feia pràctiques per parladors de monges o en sa casa a hores captades. Jo mai lo viu elevat, però mossèn Felip Desplanes i molts altres deien lo dividendes sant que aquella nit i matinada estigué cinc hores elevat davant lo monument, fins que lo pare prior, frai Francesc de la Virgen, s'hi acostà i, en virtut d'obediència, li manà se llevàs d'allí. Corrien-li algunes làgrimes mentres que estigué elevat. Acudien a ell infinits malalts de diverses malalties, los quals se feien tocar d'ell, i senyava'ls, i, juntes les mans, deia: *Sancta Maria, succurre miseris & i salvos fac servos tuos &.* *Oremus. Mater Dei sanctissima, te, per tristitiam quam habuisti in illis quadraginta horis in quibus Filius tuus, Dominus Noster, iacuit in sepulcro et per gaudium quod habuisti de Resurrectione illius, ut convalesceret tribulationes et infirmitates istas in gaudium; ut te benedicamus per Iesum Christum Dominum Nostrum, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen.* I així molts, segons la fe que aportaven, curaven. Jo viu un diumenge, a dos del present, que acabava de dir missa, passades 300 lb. [?] persones malaltes que anaven perquè los tocàs, i, entre molts altres, cegos, perquè pocs dies abans miraculosament havia restituïda la vista a un cego. També oí allí dir que pocs dies abans un home li aportà un minyonet que estava per expirar, i ell lo aconsolà i li digué que oràs davant lo Sant Sacrament. I ell se tancà a la sacristia ab lo infantet, com altre Elies, i poc après isqué ab lo infant i lo donà a son pare bo i sa. I així, vistes tantes meravelles, sabent que se n'anava a embarcar, acudí tant poble al monestir, que hi havia passades de mil ànimes. I així, per lo que la fúria de la gent li havia de pertorbar lo pas, fou forçat posar-lo en un cotxo. I, ab tot, era tanta

29. Ibidem, pàgs. 147-159, pel que fa als dons sobrenaturals atribuïts a fra Domingo de Jesús María.

30. Ibidem, pàg. 195.

i tan soberga la gent, que fou menester entrar lo cotxo dins lo monestir per una porta de l'obra nova. Allí entrava la gent, i quatre de sis cavallers lo hagueren pèndrer en braços i posar-lo dins lo cotxo, en lo qual estava mossèn Josep Balmanya, doctor del Real Consell, patró de la casa, qui se'l n'aportava a sopar a casa sua. Eixit lo cotxo, saltava la gent a la porta, i així fou forçat anar lo cotxo corrent, i, quant més corria, més gent seguia, com una gran banda d'estornells. Arribat a casa mossèn Dalmau, al carrer Ample, allí trobaren altra tanta gent que els esperava. I, pujant ab gran treball per l'escala, digué que s'apartassen de la barana, que certament havia de càurer. Pujat dalt, trobà en una sala moltíssimes senyores que l'estaven esperant, i, estant allí ab elles, com la gent abundava en l'escala, la barana caigué, i lo pare Domingo, sentint la remor i crits dels qui queien, digué que el deixassen eixir a donar-los la benedictió. I així isqué a una finestra, i, beneint a tots los qui eren caiguts, s'alçaren sens lesió ninguna. Vista la meravellosa gràcia del Senyor, corregué la fama per ciutat, i la gent acudia a la dita casa i a la vora del mar esperant l'embarcació. Però lo bon pare, per fugir l'honra mundana, no es volgué embarcar fins a mitja nit. Sia alabat Nostre Senyor i sa bondat, qui ens dóna justs que ens sustenten ³¹.

FRA ANTONI DE SANT MATIES

L'obituari del convent de Sant Josep diu que la mort de fra Antoni de Sant Maties, esdevinguda l'any 1668, fou molt sentida per la comunitat i per tota la ciutat de Barcelona, però, sobretot, fou sentida pels seus fills espirituals, entre els quals hi havia les monges carmelites descalces del convent de la Concepció, d'on era confessor ordinari ³². Aquest càrrec, precisament, l'havia exercit, durant la seva estada a Barcelona, fra Domingo de Jesús María ³³. Fou ell, doncs, qui substituí el carmelita aragonès, i això sol ja és prou significatiu.

Posseïm prou material per a la reconstrucció de la biografia de fra Antoni de Sant Maties. De primer, cal que citem la breu —però extensa, donat el mer caràcter de relació que té— biografia de l'esmentat obituari ³⁴. Tot i que fou escrita més de vint anys després de la mort de fra Antoni, l'autor dóna fe personalment del que escriu, car l'havia conegut a l'època del seu noviciat i s'hi havia confessat moltes vegades ³⁵. D'altra banda, fora de les imprescindibles dades sobre els pares,

31. Jeroni Pujades, *Dietari I (1601-1605)*, edició a cura de Josep Me Casas i Homs, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975, pàgs. 358-360.

32. *Catálogo de los religiosos que han muerto en este monasterio de nuestro padre San Josef de Barcelona*, A.C.A., Fons Monacal Universitat, vol. 83, pàg. 62.

33. *Recoder, Glorias teresianas...*, pàg. 316.

34. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàgs. 62-68.

35. *Idem*, pàg. 68.

el lloc de naixement i l'entrada al convent, es limita a parlar del darrer període de la seva vida: la trentena d'anys que residí a Sant Josep. No conté, doncs, cap referència a l'adolescència i a la joventut de fra Antoni abans d'entrar a l'orde carmelità.

Una vida, preparada de cara a una possible canonització, és la *Historia de la vida y virtudes del venerable padre fray Antonio de San Matías, descalzo de Nuestra Señora del Carmen*³⁶, de fra Segimon de l'Esperit Sant, de cognom Pujol, nat a Organyà l'any 1661, que professà el 1680 i morí a Barcelona el 1706. Fra Segimon fou el primer historiador de la nostra província carmelitana i escriví, a més, *Monumentos acerca de los sucesos pertenecientes a la provincia de los carmelitas descalzos de Cataluña, titulada de San Joseph*³⁷ i *Monumentos antiguos relativos a la historia de la provincia de San Joseph, Carmelo Descalzo, de Cataluña*³⁸, ambdós de la darrerria del segle XVII. Aquest carmelita és també autor d'unes cartes espirituals³⁹.

Una altra biografia de fra Antoni és la llarga referència continguda als *Anales...*⁴⁰ de fra Joan de Sant Josep. Bo i que aprofita passatges de l'obituari, la seva intenció, tot al·legant que ell també va conèixer fra Antoni, és sotmetre aquell text a una crítica: per una banda, perquè el cas de fra Antoni és qualificat al *Catálogo...* de rar⁴¹; per l'altra, perquè pondera excessivament la figura del frare, a causa de l'afecció que hom li tenia⁴². Paradoxalment, però, en fa una apologia encara més exaltada. Fra Joan de Sant Josep, de cognoms Blanc i Mur, va néixer a Tortosa l'any 1642, professà el 1661 i morí a Reus el 1718. Fou professor de Filosofia i historiador de l'orde a Catalunya, prior d'alguns convents, provincial i definidor general. La seva *Historia de los carmelitas descalzos de Cataluña*⁴³ és una continuació dels *Anales...* Escriví, a més, que sapiguem, *De divinae legis meditatione*⁴⁴ i *Epítome del tesoro de la lengua castellana*⁴⁵. Les seves obres foren redactades a la primeria del segle XVIII⁴⁶. Probablement la referència dels *Anales...* a la vida de fra Antoni procedeix de la *Historia...* de fra Segimon, car hi ha coincidències que arriben a ésser literals.

36. Vegeu nota 20.

37. Vegeu nota 2.

38. Vegeu nota 2.

39. Vegeu ms. núm. 326 de la B.U.P.

40. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàgs. 507-537.

41. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàgs. 62-63.

42. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàgs. 511-512.

43. Vegeu ms. núm. 990 de la B.U.P.

44. Vegeu mss. núms. 997-999 de la B.U.P.

45. Vegeu ms. núm. 310 de la B.U.P.

46. Pel que fa referència a fra Joan de Sant Josep, vegeu Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*, pàgs. 236, 1753, 1756-1757 i 1765.

Pel que fa a les dades biogràfiques de fra Antoni, sabem que va néixer a Figueres el 27 d'agost de l'any 1595 i que era fill de Pere i de Jerònia Carbó. Els seus pares

... de corta fortuna en los bienes del mundo, en los de Dios fueron bien afortunados⁴⁷.

Orfe des de molt petit, tingué cura d'ell un oncle, fins que entrà al convent de Sant Josep el 1616⁴⁸, on professà l'any següent.

Ja ordenat, fou enviat al convent de Perpinyà, on es trobà amb la terrible pesta de l'any 1631. Els carmelites es lliuraren a l'auxili material i espiritual dels apestats i, fins i tot, acolliren malalts al convent. Fra Antoni es contagià, però es guarí⁴⁹. Fra Joan de Sant Josep reporta als seus *Anales...* el testimoni del prior del convent, a qui el bisbe d'Elna demanà ajuda:

A los primeros de octubre murió el rector de la parroquia de Santiago, en tiempo que estaba tan encendido el fuego de la peste, que caían los hombres como moscas. No hubo clérigo alguno que quisiese emprender la administración de tantos apestados como la parroquia tiene; y yo voluntariamente puse dos religiosos para acudir a esta necesidad, que son el padre fray Antonio de San Matías y el padre superior pasado. Tuvieron tanto que trabajar, que casi todo el día estaban sacramentando. Y lo más trabajoso era que de noche no les dejaban reposar, que parecía milagro poder durar sólo dos días en la obra sin caer. Pero duraron hartos días... Al padre fray Antonio dímosle presto recaudo al principio, y así ha escapado, gloria sea al Señor, y sirve ya a los enfermos⁵⁰.

Tot seguit retornà al convent de Sant Josep de Barcelona, on va romandre trenta-set anys, fins a la seva mort. Allí fou encarregat de fer el calendari de celebracions de la comunitat⁵¹, de tocar a oració

47. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 508. Vaig demanar als bons amics de Figueres Jordi Geli i M.ª Angels Anglada que miressin de trobar-me la partida de baptisme de fra Antoni. Amb data del 20 d'agost de 1976 em contestaren: "Com tu ja et temies, no he pogut complir el teu encàrrec sobre l'escriptor místic nascut a Figueres, perquè els arxius parroquials d'aquesta data tan reculada foren cremats. M'he assessorat, primer, amb en Jordi i, després, amb un noi llicenciat en Història que coneix molt bé l'Arxiu Municipal, on van anar a parar part dels parroquials; fa quasi tres anys que hi ha estat treballant per a una tesi sobre el federalisme i, a més, coneix força tot l'Arxiu; em diu que només del segle XVIII resta alguna partida de baptisme, i encara poques, però que mai no ha vist cap document anterior i que no hi són catalogats."

48. *Libro segundo de la recepción de los novicios del noviciado de San José de Barcelona, desde el año 1611 hasta el de 1662*, A.C.A., Fons Monacal Universitat, vol. 80, fol. 22 v., núm. 77.

49. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàgs. 525-526.

50. *Ibidem*, pàg. 341.

51. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàgs. 313-314.

matinal⁵², i es dedicà intensament a l'exercici de la confessió i a la redacció d'opuscles espirituals.

Als setanta-tres anys, quan en portava més de cinquanta de vida religiosa, cap a la darrera de febrer de 1668, li vingué un mal al costat i morí al cap de vuit dies, el 3 de març⁵³. La nit abans de morir, enmig del desvari de la febre, anava donant absolucions, com si fos al confessional⁵⁴. Hom reporta també que deia que no volia anar ni al Cel ni a l'Infern, sinó allà on Déu volgués⁵⁵. Estigué tres dies de cos present, i la gent li tallava trossos d'hàbit i li arrencava cabells per fer-ne relíquies:

En sacando el venerable cuerpo a la iglesia, fue tanto el concurso, que ni en la iglesia ni en el dilatado pórtico cabía. No fue posible darle sepultura hasta el tercer día, por no contristar la extraordinaria devoción de tantos y de tantas personas muy graves que lo impedían. Todos los tres días llegaban continuamente y a porfía a besarle los pies y manos, no sólo la plebe, sino los caballeros y damas más principales. Tocábanle con devoción sus rosarios. Y, aunque se pusieron guardias, no fue posible excusar los piadosos hurtos que en estas ocasiones hace la piedad de muchos. Arrancáronle los cabellos del cerquillo, y tanto le cortaron la capa y el hábito, que fue forzoso vestirle de nuevo⁵⁶.

I molta gent aprofità l'avinentesa per fer-li retrats a fi de conservar la seva memòria⁵⁷. Els elogis són els habituals d'aquests casos: és comparat a un cedre que, amb la seva ombra, abriga la comunitat i el noviciat; ha d'ésser model i espill per a tothom; i fou "para la ciudad el místico oráculo de las conciencias"⁵⁸. No mancà tampoc l'ambientació sobrenatural: una filla espiritual seva el va veure pujar de dret al Cel sense passar pel Purgatori; a una altra se li aparegué en el chor, i el veié després a l'església conjuntament amb altres difunts; i encara una altra el va veure en forma de colom⁵⁹.

Pel que fa al seu aspecte físic, era molt net i polit, tot i que anava vestit molt pobrement, car es cosia ell mateix l'hàbit i les espadenyes⁶⁰. Era alt i prim. Tenia la cara bruna i allargada i pocs cabells —gairebé

52. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàg. 65.

53. *Idem*, pàg. 67, i fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 515.

54. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 512.

55. Fra Scgimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàgs. 331-332.

56. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 531. El *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàgs. 67-68, ve a dir, en síntesi, el mateix.

57. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàg. 68.

58. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàgs. 507-508.

59. *Ibidem*, pàg. 531.

60. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàg. 66.

calb— a la part de davant. Els seus moviments eren lents i mirava sempre a terra. L'autor del *Catálogo...* el compara a sant Pere d'Alcàntara⁶¹, de qui recordem que santa Teresa havia dit que semblava "hecho como de raíces de árboles". En conjunt, doncs, el seu aspecte físic responia perfectament a la tipologia de l'asceta.

El *Catálogo...* no fa cap esment de la infantesa, l'adolescència i la juvenesa de fra Antoni, ni tampoc del període del noviciat —fora de dir que fou un bon estudiant—. En canvi, la *Historia...* de fra Segimon de l'Esperit Sant —que troba eco en els *Anales...* de fra Joan de Sant Josep— ens fa adonar que ja s'ha format una llegenda sobre aquesta època de la vida de fra Antoni. Ens trobem, doncs, davant el cas del que en francès en diem unes *enfance*s; en castellà, unes *mocedades*, i que en català podríem dir-ne una *minyonia*: un teixit d'esdeveniments extraordinaris —o versemblants, en principi, però interpretats fantasiósament—, que pretenen de justificar, per una banda, l'inusitat comportament del personatge i la seva forma de vida lliurada a l'ascètica i a la mística durant els trenta-set anys que visqué al convent de Sant Josep; i, per l'altra, d'explicar la seva vocació i com fou preservat de perills, precisament perquè era un home elegit. No cal dir que molts d'aquests esdeveniments corresponen a episodis del fons hagiogràfic comú; d'altres són llegendes ordides d'una manera matussera, on es veu clarament la mà que, amb tota la intenció —i no sense contradiccions—, ha forçat la situació o la interpretació.

Aquesta *minyonia* ens el presenta, de primer, excel·lint en els estudis, dedicat des de petit a l'amor de Déu i de la Verge, ungit pel do de la gràcia, i que procurava fugir de les vanitats del món; després, com a protagonista d'esdeveniments extraordinaris: amb l'ajuda de la Verge és salvat d'ofegar-se en un riu de Castelló d'Empúries; resulta illès d'uns dispar de pistola; aconsegueix alliberar-se d'un bandoler que l'havia pres anant pel Congost; quan està a punt de caure en un estimball, el cavall es fa enrera⁶². La seva decisió de fer-se carmelita anà precedida d'una sèrie de visions, especialment d'una en la qual se li aparegueren la Verge i l'Infant Jesús oferint-li l'escapulari del Carne⁶³. Fra Segimon de l'Esperit Sant —que diu que treu la informació d'uns relats del propi fra Antoni, encara que redactats en tercera persona— deixa ben aclarit que aquestes visions les tingué en somnis, i no pas despert,

61. Idem, pàg. 64.

62. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàgs. 12-29, i fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàgs. 508-509.

63. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàgs. 30-33, i fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 510.

... porque son pequeñas las puertas de los sentidos que en vigilia están abiertas, y, por consiguiente, no son aptas para cosas tan grandes⁶⁴.

Una aventura espiritual, però, la més espectacular de totes, la tingué —diu fra Segimon de l'Esperit Sant— estant despert: fou endut del llit, en cos i ànima, per dos dimonis i conduït cap a l'Infern, però no l'hi pogueren ficar perquè la Verge i santa Teresa ho impediren, i els dimonis l'hagueren de retornar i el deixaren a la teulada, des d'on caigué sobre el llit⁶⁵. El biògraf resumeix així el sentit de totes aquestes aventures:

Todos los favores y singulares novedades que hizo Dios a su siervo Antonio en los capítulos precedentes fueron amorosos silbos que le daba el divino Pastor para que, dulcemente atraída esta cándida ovejuela, se acogiera al seguro rebaño de Teresa y quedara por este medio libre de los infernales lobos que andan sueltos por el mundo con la boca abierta para tragar los divertidos⁶⁶.

Un gran desinterès pel que no fos Déu i un gran menyspreu d'ell mateix caracteritzà el comportament de fra Antoni de Sant Maties durant els trenta-set anys que residí a Sant Josep:

Es vida de pocos milagros, pero de muchas y grandes virtudes,

diu fra Joan de Sant Josep. I afegeix:

Y aún por eso la tengo por más milagrosa, pues las verdaderas virtudes son los mejores y mayores milagros⁶⁷.

I en dóna, a més, el testimoni personal:

Los que le conocimos y tratamos vimos cuán concordés caminaban sus obras con sus palabras y su vida con su doctrina, admirando cuán admirablemente correspondían los efectos de su enseñanza con la práctica de sus acciones⁶⁸.

Era un home —diu el *Catálogo*...— crucificat interiorment i exteriorment. Interiorment, amb temptacions vehements que procurava de vèncer amb l'expressió o jaculatória que és el *leitmotiv* d'alguns dels seus opuscles: "Lo bon Jesús, i no pus pus." Externament, fou un botxí

64. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia*..., pàg. 33.

65. *Ibidem*, pàgs. 34-39, i fra Joan de Sant Josep, *Anales*..., pàg. 510.

66. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia*..., pàg. 53.

67. Fra Joan de Sant Josep, *Anales*..., pàg. 508.

68. *Ibidem*, pàg. 516.

del seu cos⁶⁹. La freqüència amb què emprava aquesta invocació ens la reporta també fra Joan de Sant Josep:

No se le caía de la boca al venerable varón el dulcísimo nombre de Jesús, como al apóstol, porque de la abundancia del corazón hablaba su lengua. Por eso no quería ni permitía que criatura alguna de cielo ni tierra, grande, ni pequeño, ni pequeñísimo, le ocupase el corazón, por no divertirle ni apartarle un punto del amor de Cristo. Por esta causa daba gritos diciendo: "Jesús, vuestro amor plus, y nada plus", significando que, como hidrópico, no se sabía hartar del amor de Jesús, deseando siempre más y más⁷⁰.

Fins a la seva mort obeí escrupulosament la disciplina de l'orde, practicà intensament la penitència, l'oració i la comunicació interior amb Déu, la pobresa, el menyspreu de les coses i, sobretot, la mortificació dels sentits: passà anys sense aixecar els ulls de terra per no veure el cel, el paisatge, àdhuc l'església o els altars engalanats, i no mirà mai cap dona. Excel·lí, doncs,

... en la negación de sí mismo, en el olvido del mundo y en la contemplación de lo eterno⁷¹.

I ens ha estat reportat que no movia

... ni el pie, ni la mano, ni la lengua, ni los ojos, ni la cabeza con advertencia, ni aun aspiraba, ni atraía a sí el aire, ni hablaba palabra, ni hacía acción alguna de criatura racional, que primero no la encaminara a Dios... De suerte que no parecía otra cosa este religioso varón sino un reloj concertadísimo y puntualísimo, en todos sus puntos y movimientos, así de día como de noche. ¡Aquel medir todos los pasos de su vida, y compasar todas las horas y cuartos, y contar todos sus puntos, para dar y tocar a su debido tiempo, quiero decir para emplearlos todos en sólo aquello que era del agrado de Dios!⁷².

Amb la seva vida i amb les seves obres predicava contínuament la humilitat i no permetia als seus penitents que li diguessin *pare espiritual*⁷³. Quant a la pobresa i a l'obediència, portava un hàbit apedaçat i sargit per ell mateix, vivia a la cella més petita del convent, on només hi havia un jaç de fusta i en la qual havia de seure a terra i escrivia així, o mig agenollat, els opuscles espirituals i el calendari de celebra-

69. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàg. 65.

70. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 524.

71. *Ibidem*, pàg. 508.

72. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàgs. 53-54.

73. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 515.

cions⁷⁴. I pel que fa a l'altra virtut, l'obediència, és prou illustrativa aquesta anècdota:

Dieron una vez platillo de caracoles a la comunidad, y como el padre fray Antonio los rompiese con los dientes, lo reparó el prelado y le dijo después que por qué no los sacaba con un alfiler, como los demás. A que respondió el siervo de Dios: "Padre, yo no tengo un alfiler ni tengo licencia para tenerlo"⁷⁵.

La vida de fra Antoni de Sant Maties fou una mortificació sistemàtica dels sentits. El cronista del *Catálogo...* diu que, en tres anys que va conviure amb ell, només li sentí la veu dues vegades. En canvi —continua dient— era afable en el confessorari i fins i tot enginyós en els consells i comentaris que feia als penitents, com és ara: "Qui li donàs un bon gipó d'amor de Déu!"⁷⁶. Mortificava també sistemàticament el sentit de l'oïda i no volia escoltar ni veus que vinguessin del cel:

Ni solamente esto, sino que ningún pensamiento ni imaginación que, de sonidos y voces dulcísimas y suavísimas que de dicho cielo empireo se me ofrezcan, no quiero admitir ni percibir alguno, sino antes puntualísimamente en advertirlo lo eche y despida de mí,

diu ell mateix, segons reporta fra Joan de Sant Josep⁷⁷.

El sentit, però, que més mortificà —com he dit— fou el de la vista. Recordem que mirava sempre a terra; fins i tot, de vegades caminava amb els ulls tancats i deia que experimentava una dolçor extraordinària⁷⁸. Hom feia apostes —sobretot les dones— per fer-li alçar la cara i arribar a veure-li el color de la nineta dels ulls⁷⁹. Els seus penitents eren els encarregats de guarnir l'altar un dels dies de l'octava de Corpus:

Sólo les permitía, a sus penitentes, que uno de los días de la octava del Santísimo Sacramento, que estaba a su cargo en cuanto al ornato y gusto de la iglesia, cuidasen dello. Y era cosa maravillosa que, sin ningún cuidado del padre fray Antonio, eran tantos y tanto lo que cuidaban, que era el día más festivo de toda la octava. A porfía traían unos flores, otros cera, otros música, otros ricas imágenes para adorno del altar; hasta jilguerillos que, con su natural melodía, aumentaban la artificial de los instrumentos⁸⁰.

74. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàgs. 65-66.

75. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 515.

76. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàg. 64.

77. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 517.

78. *Ibidem*, pàg. 518.

79. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàg. 63.

80. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 513.

Però ni aquell dia ell no aixecava els ulls per mirar aquell altar. Ell mateix, per boca de fra Joan de Sant Josep, ens explica per què castigava així els seus ulls:

Después que tiene y posee en sí el alma al bonísimo Jesús, adornado de todas las grandezas y excelencias, que ya tengo dichas, para conservar y perficionar en sí tan felicísima posesión, ha de ir con continuo desvelo y cuidado de mortificar, negar y cerrar el sentido de la vista en orden a todo lo visible, grande, chico y chiquísimo. Y así lo declaraba en orden a tres bienes visibles y exteriores, esto es, del mar, tierra y de los cielos visibles y exteriores... Y luego, para fundamento de toda su doctrina, tomó este versico:

*Para mí,
después del bonísimo Jesús,
nada plus...*

Haciendo yo todo esto para tener y conservar siempre y continuamente dentro de mí, aunque indignísima, como dentro de un templo vivo (que, como dice la fe, así es el alma), la dulcísima y amabilísima compañía del bonísimo y amorosísimo Jesús ⁸¹.

Així fou la seva vida: continu exercici de la pobresa, penitència i rigor sense mitigació, abstinències, dejunis, vetlles, cilicis, flagells; menjava sovint a terra; dormia poc i pregava molt; sentia un profund menyspreu per ell mateix i no tolerava d'ésser compadit; deia la missa en trencar l'alba, exercia intensament el ministeri de la confessió i ajudava a ben morir:

Esto hacía el vigilante padre porque sabía muy bien, y así lo enseña en sus escritos, que no se levanta el alma al gozo del fruto celestial si primero no siembra en angustias y trabajos ⁸².

El seu mètode, la contínua mortificació dels sentits exteriors, consistia a

... negar a la sensualidad lo que apetece y hacer que sufra y abraçe lo que le es repugnante ⁸³.

El ministeri de la confessió, l'exercí, a més del convent de Sant Josep i del de la Concepció, en una sèrie de cases femenines: la de Sant Jeroni, la de Valldonzella, la de Santa Clara, la de les Magdalenes, la de Santa Isabel, la dels Àngels, la Reial de Jonqueres, on

81. *Ibíd.*, pàgs. 516-517.

82. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 96

83. *Ibíd.*, pàg. 99.

tingué moltes filles espirituals⁸⁴. Desvetllà també la vocació de moltes donzelles per a la vida religiosa. Al seu confessorari de Sant Josep hi anaven canonges, clergues, religiosos, dames, cavallers, ciutadans i gent del poble.

Encara a nivell de l'ascesi cal esmentar la guerra que li féu —segons ell mateix i els seus biògrafs— el diable, com reprenent la lluita de l'adolescència i de la juvenesa —de la *minyonia* que dèiem—. En les coses que més el combaté fou en l'oració i en la missa, fins a l'extrem d'impedir-li de celebrar-la alguna vegada, tot i que ja ho feia en una capella privada, per estalviar espectacles. També el torbà a l'hora d'escriure els opuscles espirituals, provocant-li, per una banda, reaccions internes:

Cada vez que tomaba la pluma el siervo de Dios hacia el malvado enemigo mil diabluras. Descomponíale al varón santo toda la armonía de sus virtudes, o, por lo menos, lo intentaba y procuraba con todas sus mañas. Revolvíale todo el interior de su alma, cargándole de repugnancia, tedio, melancolía y fastidio en escribir aquello⁸⁵.

Per l'altra, fent-li mal a la mà, espatllant-li els estris d'escriure, estripant-li o tacant-li el paper o fent-li malbé la tinta⁸⁶.

En compensació a totes aquestes lluites i a la seva vida de penitència, a fra Antoni de Sant Maties —segons els seus biògrafs— li foren comunicades grans il·lustracions per part de Déu i obtingué altíssims favors espirituals, la majoria dels quals s'esdevingueren en la intimitat i no foren coneguts⁸⁷. Ell mateix, però, explicà al seu confessor que havia arribat a la unió amb Déu⁸⁸. Per tot plegat, el redactor de l'obituari no dubta a qualificar-lo d'aquesta manera:

Porque, a mi entender, este santo religioso fue el más ejemplar que nuestra Cataluña ha conocido... desde que empezó nuestra sagrada reforma⁸⁹.

Aquesta revelació del confessor ens l'explicita fra Joan de Sant Josep:

84. *Ibidem*, pàgs. 197-216.

85. *Ibidem*, pàg. 385.

86. *Ibidem*, pàg. 529, diu que aquestes lluites i combats amb el diable "descubriólas el bendito padre a una religiosa nuestra tan sierva de Dios como amante y fidelísima hija espiritual suya".

87. *Ibidem*, pàg. 519.

88. *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàg. 63.

89. *Ibidem*, pàg. 67.

El padre fray Francisco de Jesús María, llamado Xammar, siendo prelado de esta casa, afirmó que el mismo padre fray Antonio le había confesado que, a más de grandes ilustraciones y favores que Dios le hacía, era una el comunicarle la oración que nuestra Santa Madre llama *de unión con Dios*. De lo cual ha dejado escritos algunos tratados que le enseñó la experiencia ⁹⁰.

Aquest cronista ens dóna dades sobre l'activitat mística de fra Antoni en aquests textos:

... gozaba de muy frecuentes y familiares locuciones y hablas interiores de Dios, cosa que se experimentó en muchos casos y que de sus mismos escritos se colige bastantemente, y que en ellas era instruido no sólo en cosas en orden a sí, sino también en orden al prójimo ⁹¹.

Y, aunque escondió los vuelos, raptos y éxtasis de su espíritu (porque nunca le sucedieron en público), no se ignoraron muchos que padecía en sus retiros. En la oración de la comunidad, a la cual nunca faltaba puntualísimo, asistía siempre inmóvil y fijo como una columna, de rodillas, en medio del coro. Veíase allí muchas veces tan elevado y absorto, que no sólo servía a los demás de venerable y devoto espectáculo para su imitación y ejemplo, sino que echaban bien de ver cuán elevada estaba su mente y cuán engolfada en aquellos abismos de luces que franquea Dios a sus amigos y a las ánimas limpias y contemplativas ⁹².

Estando un día en la oración de comunidad muy elevado, le mostró el Señor, con un modo muy maravilloso, las quintas esencias de las virtudes, mandándole que lo escribiese, como lo hizo ⁹³.

En otra ocasión le mostró la quinta esencia del espíritu y las quintas esencias de las cosas naturales, y le mandó que los actos de las virtudes los hiciese por las quintas esencias del espíritu que le había mostrado ⁹⁴.

Porque era tanto lo que remontaba los fines y extendía los vuelos de su voluntad en ellas [les virtuts], que parece se pierden de vista, haciendo como una divina alquimia, apurando más y más el oro de las virtudes, no sólo para subirle de quilates, sino, pasando más adelante, para sacar la quinta esencia, que es aquello último de perfección, más puro, más limpio, sublimado y eficaz a que es posible reducirle ⁹⁵.

90. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 511.

91. *Ibidem*, pàg. 519.

92. *Ibidem*.

93. *Ibidem*.

94. *Ibidem*, pàgs. 519-520.

95. *Ibidem*, pàg. 513.

Els èxtasis solien venir-li durant la celebració de la missa, i per això hagué de dir-la en una capella amagada de la sagristia:

La misa la decía después de maitines en un oratorio muy pequeño y retirado que había en la sacristía, porque se hubo de reducir a no decirla en público, porque era tanto lo que se encendía en amor del bonísimo Jesús (que así lo nombraba siempre), que prorrumpía en algunas demostraciones exteriores, y porque los demonios (envidiosos de tantos bienes de aquella ánima) le procuraban inquietar tanto en la misa, que muchas veces parece le querían ahogar, en tanto grado que necesitaba de hacerse grande fuerza para pronunciar las palabras del santo sacrificio. Estaba en él dos horas, que parecía no poderse apartar de aquella divina mesa en que se le comunicaba tanta luz, que muchas veces fue visto con el rostro tan encendido de amor como rodeado de soberanas luces. En común se sabe de cierto que en la misa le hizo Su Majestad muchos y muy especiales favores, que él mismo descubrió a un confesor suyo, pero éste fue omiso en no escribirlas con individuación ⁹⁶.

També al confessionari:

Confesándose con el bendito padre, [sor María Canales] le daba razón un día de cómo rezaba ciertas oraciones en veneración de lo que Cristo padeció en la cruz. En oyendo esto el venerable padre, le arrobó de repente. Estúvoselo así mirando la devota religiosa más de media hora que le duró el éxtasi ⁹⁷.

En davallar al nivell concret dels dons, miracles, profecies, etc., ens són reportats pels biògrafs casos com aquests: una vegada donà amb molta alegria el condol als familiars d'una difunta, filla seva de confessió, perquè ell sabia que ja era al cel; a una altra filla espiritual seva li digué que el seu marit, traspasat feia poc, només havia estat dues hores al Purgatori; a una religiosa jerònica que estava a punt de morir, li assegurà que encara viuria dos anys més, i així fou; demana a Déu que atorgui fills a una dama que no en tenia, i els són donats, etc. ⁹⁸.

El do que els seus biògrafs consideren més important és el fet d'haver sentit, un any per Nadal, durant uns quants dies, l'Infant Jesús dintre el seu pit. El relat que ens n'ofereix fra Joan de Sant Josep —que reproduïm sencer— és ple d'inflació verbal, carregat de sentimentalisme, i abusa dels superlatius i dels diminutius, de la gradació d'adjectius i dels sinònims, trets molt propis de l'estil de fra Antoni, del qual sense cap mena de dubte prové la relació:

96. *Ibidem*, pàg. 519.

97. *Ibidem*, pàg. 528.

98. *Ibidem*, pàgs. 521-522.

Vino la fiesta del devotísimo Nacimiento del bonísimo Jesús del año 1663. Digo, pues, ahora, para sola mayor honra, gloria y amor del bonísimo Jesús, que su infinita Majestat, por sola su infinita bondad, hizo un favor raro y extraordinario a dicha persona, aunque indignísima. El cual favor fue y pasó de esta manera: tuvo por bien el dulcísimo Jesús, por sola su inmensa piedad, por espacio de muchos días de tan devotísima fiesta (no siempre y continuamente, sino muchísimas veces entre dichos días), de comunicarse a dicha persona de modo que, sin procurarlo ni pensar en ello en ninguna manera, dicha persona, real, cierta, infalible y verdaderamente, sentía dentro de su pobre y miserable alma al mismo, mismísimo chiquito y pequeñito y amabilísimo Jesusico. Al cual sentía y hallaba no solamente espiritualmente, sino también sensiblemente, material y corporalmente, como si sintiera y hablara dentro de sí corporalmente a otro chiquito y pequeñito, ordinario y corporal. Pero de tal manera sentía, tocaba y hablaba dentro de sí el bonísimo Jesusico, chiquito y pequeñito, que dentro de sí no le hacía más embarazo ni impedimento para cualquier cosa que si no llevase y hallase. Lo cual no deja de ser cosa muy rara. Así como también lo es, y aun sin comparación lo es muchísimo más, el modo tan único y singular con que el chiquito y pequeñito Jesusico hacía tan gran favor a dicha persona. Porque este modo era tan raro, único y singular, esto es, tan intimísimo, interiorísimo, secretísimo, delicadísimo, sencillísimo, subtilísimo, purísimo, espiritualísimo, infusísimo, sobrenaturalísimo, sobreinteligentísimo, incomprehensibilísimo, celestialísimo y divinísimo, tanto que, por mucho que quiera el alma pensar ni escudriñar cómo es o se hace aquello, no tiene remedio, ni grande ni chico, en ninguna manera, de entender cosa, ni mucho ni poco. Lo cual, sin duda, es muchísimo y muchísimo, porque si la comunicación al alma fuese de cosa espiritual, no era mucho que el modo fuese como se ha dicho, pero que siendo la comunicación de un real y verdadero cuerpo, como lo es el del chiquito y pequeñito Jesusico, sea el modo como se ha dicho, esto es lo que real y verdaderamente admira y espanta. Si bien real y verdaderamente no hay que espantarse ni admirarse, pues su sabiduría, poder, bondad y amor, todo es infinitamente sobre toda la sabiduría y entender de todas las criaturas juntas de cielo y tierra. Pues siendo esto así, como lo es, ¿qué mucho que la comunicación dicha fuese en cuanto al modo, tanto y tanto sobre el simple entender de la persona que recibió dicho favor y beneficio? Digo, pues, que esto no es mucho, porque antes forzosamente había de ser así y por ser el favor y don tan raro, celestial y divino. Pues cuanto el favor y don que Dios comunica al alma en sí es más celestial y divino, tanto de parte de la pobre, miserable y ruda alma es menos inteligible. De lo cual ella se ha de alegrar y gozar sumamente cuando en las comunicaciones divinas se vea del todo vencida, ciega e incapaz para entender cosa dellas. El favor y beneficio referido fue el que hizo el chiquito y pequeñito Jesusico a dicha persona. El cual no paró en esto, porque dicho favor causó en el alma de dicha persona unos efectos maravillosos espirituales, que fueron que, en dichas fiestas de Navidad (por lo menos en las ocasiones que le hacía dicho favor), dicha persona,

facilísimamente y sin ningún cuidado, por traerlo consigo el mismo favor, se retiraba y recogía, con todos sus sentidos y potencias, a lo más íntimo, secreto y profundo de su alma, y, allá, allá, en el bonísimo y dulcísimo chiquito y pequeñito Jesusico, en el cual, como en un abismo y mar inmenso de bondad, dulzura y suavidad, paz, quietud, tranquilidad, gozo, alegría, satisfacción y hartura inefable. De lo cual se le seguía un pasmo y admiración muy maravillosos, de que a ella, siendo tan vilísima e indignísima, le hiciese el amorosísimo chiquito y pequeñito Jesusico un tan grandísimo favor y tan singularísimo beneficio. Siguiéndosele finalmente un amor cordialísimo a tan divino y soberano Señor, el cual sea alabado para siempre. Amén ⁹⁹.

Li foren atribuïts també miracles en mort, molts d'ells deguts —creien— a les seves relíquies, és a dir, als trossos d'hàbit i als cabells que li foren arrencats essent de cos present. Segons un paper solt que hi ha entre les pàgines de la *Historia...* de fra Segimon de l'Esperit Sant, un religiós arribà a reduir un endimoniait en dir el nom de fra Antoni de Sant Maties, després d'haver estat inútil la invocació als sants.

Fra Antoni exercí un magisteri místic molt considerable, d'una manera especial sobre les seves filles de confessió. Per això diu fra Joan de Sant Josep:

Así fue el fuego del amor de Jesús de nuestro venerable Antonio, que no aparaba en abrasarle su corazón mediante aquella soberana visión con Dios, con la cual se estaba siempre abrasando como impaciente mariposa en los incendios del divino fuego, sino que salía afuera para calentar y alumbrar a los prójimos ¹⁰⁰.

Entre aquestes deixebles recordem: Isabel Sacosta, superiora del convent de Santa Clara, que

... rayó tan alto su alentado espíritu, que volaba en seguimiento de su extático padre,

i practicava

... sus arduas reglas de perfeto recogimiento, silencio, mortificación, oración y abstracción de todo lo criado ¹⁰¹;

Maria de Fluvià, del convent de Valldonzella:

En el convento de Valldonzella de religiosas bernardas, fue muy hija del venerable padre la señora doña Maria de Fluvià. Era de grande

99. *Ibidem*, pàg. 520. Vegeu també *Catálogo de los religiosos que han muerto...*, pàg. 66.

100. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 524.

101. *Ibidem*, pàg. 527.

oración y penitencia, muy dada al trato interior con Dios, y que procuraba imitar las estrechas sendas de su santo confesor. Fueron hallados, algunas veces, los dos absortos en éxtasi en el mismo confesionario: ¡tales eran sus pláticas y tales sus corazones tan bien dispuestos! Hallóla otra vez una criada arrobada también en su aposento, y, ignorante de semejantes accidentes, temió no estuviese muerta, con que, toda asustada, llamó otras monjas, que fueron testigos de su más dichoso desmayo ¹⁰²;

Mariàngela Berart, agustina del convent de les Magdalenes, que

... padecía frecuentes arrobamientos y le fue forzoso llevar abierta la ropa que caía sobre el corazón, porque no lo podía sufrir el ardor que padecía. Por la misma causa no podía tener oración entre paredes, sino en lugares espaciosos, por lo cual la tenía muy de ordinario o paseándose o saliendo a la huerta ¹⁰³;

Escolàstica de Borbó, de la casa reial, del convent de Santa Isabel, que es mortificava molt, sobretot en el menjar, i

Padecía muy profundas suspensiones, en las cuales se le ponía el rostro muy hermoso y encendido y los ojos como unos arboles, pero distilando siempre unas dulces y apacibles lágrimas ¹⁰⁴,

i Jerònia de Cardona, que arribà a escriure algunes de les seves experiències místiques i posseïa el do de profecia (anuncià al comte de Santa Coloma les *fatalitats* que li havien de succeir) ¹⁰⁵.

L'OBRA

Tant fra Segimon de l'Esperit Sant ¹⁰⁶ com fra Joan de Sant Josep ¹⁰⁷ ens forneixen una relació dels opuscles espirituals escrits per fra Antoni de Sant Maties. Aquesta relació, totalment coincident i que donen en castellà, és la següent:

I *Del modo de meditar sobre los pasos de la Pasión y Muerte del bonísimo Jesús.*

II *Del tiempo y ocasión en que se ha de dejar la meditación y discurso.*

102. *Ibidem.*

103. *Ibidem.*

104. *Ibidem.*

105. *Ibidem*, pàg. 528.

106. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàgs. 345-349.

107. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 532. Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*, pàgs. 230-232, dona també una llista força coincident.

III *Del "dejo" que se requiere de parte del alma para el más alto vuelo*¹⁰⁸ *en la contemplación.*

IV *De la presencia de Dios.*

V *De las quintas esencias de espíritu*¹⁰⁹.

VI *De algunas advertencias sobre el tratado antecedente de las quintas esencias de espíritu.*

VII *De varias cosas tocantes al actual*¹¹⁰ *modo de dirigir todos los pensamientos, palabras, obras, respiraciones, etc.*

VIII *De otro modo de pensar, dirigir, etc., con grandísima perfección, por quintas esencias de espíritu.*

IX *Del "dejo"*¹¹¹.

X *Del "vacío" y "lleno"*¹¹².

XI *Del "acuerdo" y "olvido"*¹¹³.

XII *De pensar, hablar, obrar, respirar, etc., por la intención y co-razón del bonísimo Jesús.*

XIII *De que sólo Dios es para el alma y el alma para solo Dios.*

XIV *De la perpetua mortificación de los sentidos exteriores e interiores*¹¹⁴.

XV *De la perpetua mortificación del cuerpo.*

XVI *De la perpetua mortificación del amor propio.*

XVII *Del alma desconsolada, consolada.*

XVIII *Advertencias sobre diferentes tratados espirituales que escribió cierta persona.*

Fra Joan de Sant Josep ens informa que després del tractat VI va escriure un paper amb el títol:

XIX *¡Oh bonísimo Jesús, nuestro amor, plus!, etc.*

I encara un altre de més breu, resum de l'anterior:

XX *Bonísimo Jesús*¹¹⁵.

Tant ell com fra Segimon de l'Esperit Sant diuen que de l'opuscle IX en féu també una síntesi intitolada:

108. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, diu *recibo en comptes de vuelo*, lligó que també dóna Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*

109. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, i Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*, només diuen: *De las quintas esencias*.

110. Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*, diu *espiritual en comptes d'actual*.

111. *Ibidem: Del "vacío" y "olvido"*.

112. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*: *Del santo, santísimo "vacío" y "lleno"*, i Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*: *Del "acuerdo" y "olvido"*.

113. A partir d'ara, en la relació, Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*, va un número endarrerida.

114. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, i Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*, suprimeixen *exteriores*.

115. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 532.

XXI *Del "todo" y "nada"* ¹¹⁶.

Fra Segimon esmenta encara:

XXII *Del "todo", todos; y de la "nada", nada;*

un altre que li sembla que correspon al XVI:

[XXIII] *Tratado de la pronta, fuerte y perfecta práctica en todas las ocasiones de mortificación* ¹¹⁷,

i:

XXIV *Modo de dirigir y ofrecer a Nuestro Señor nuestros pensamientos, palabras y obras.*

XXV *Otro modo para el mismo intento más breve que el pasado.*

XXVI Un abreuament de l'anterior ¹¹⁸.

XXVII *Saluciones a la Santísima Virgen para todos los días de la semana* ¹¹⁹.

A tot això caldria afegir una

XXVIII *Relació de la seva vida,*
escrita per obediència ¹²⁰;

XXIX *El místico alquimista,*
d'atribució molt dubtosa, car és ratllat al catàleg de llibres del convent ¹²¹, i el

XXX *Dietari del rés de l'ofici diví de la casa de Barcelona,*
text que féu que la seva lletra fos coneguda a tota la província i que hom no pogués dubtar de l'autenticitat dels seus originals ¹²².

De la majoria dels seus tractats fra Antoni en féu síntesis o abreuaments per a ús propi o per al dels seus deixebles espirituals. D'altra banda, tant fra Segimon de l'Esperit Sant en la seva *Historia...* com fra Joan de Sant Josep en els seus *Anales...* n'aprofiten i en tradueixen trossos, sobretot per ilustrar les virtuts i doctrina del religiós.

Els *Anales...* de fra Joan de Sant Josep de vegades ens donen clàries sobre algun d'aquests tractats: per exemple, que el II —fruit de l'experiència personal de la contemplació ¹²³— fou redactat dues vegades i que més endavant fou encara millorat, amb una ostensible oposició del dimoni ¹²⁴; que el III fou escrit amb especial auxili de l'Esperit

116. *Ibidem*, pàg. 532, i fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 349, que l'intitula *Del "todo" y de la "nada"*.

117. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 349.

118. *Ibidem*, pàgs. 166-175.

119. *Ibidem*, pàgs. 294-304, on explica que és de paternitat dubtosa.

120. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 509.

121. *Indice de los libros, por los nombres de los autores, de la biblioteca de los carmelitas descalzos de Barcelona*, ms. núm. 1361 de la B.U.P., fol. 6.

122. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 533.

123. *Ibidem*, pàg. 535.

124. *Ibidem*, pàg. 534.

Sant ¹²⁵; i que el V fou d'inspiració divina i redactat per ordre del mateix Déu ¹²⁶. Pel que fa a dates de composició, ens diu que el tractat III fou escrit el 1663 —quan tenia seixanta-vuit anys ¹²⁷—. Els anteriors els devia haver redactat abans, i la resta degueren ésser escrits durant els cinc anys que encara li quedaren de vida.

En principi, foren concebuts i redactats com tractats independents els uns dels altres, i no pas com una obra continuada, tot i que alguns tenen una relació evident, com són ara el V i el VI, i el XIV, el XV i el XVI ¹²⁸. Fra Antoni els començava a escriure en quaderns en octau i anava afegint altres quaderns o fulls segons la llargària que prenia el tema. Sovint, dut pel seu esperit de pobresa, aprofitava altres papers o deixava els marges atapeïts de lletra ¹²⁹. Tant per això com per la brevetat de molts dels tractats, la seva obra fa la impressió d'ésser com deslligada.

Al catàleg de la biblioteca del convent de Sant Josep de Barcelona, conservat a la Biblioteca Universitària i Provincial ¹³⁰, figuren només cinc obres de fra Antoni de Sant Maties:

1 *De la oración y mortificación*, que pot correspondre al XIV, al XV o al XVI.

2 *Del "acuerdo" y "olvido" santo*, que correspon a l'XI.

3 *Del "lleno" y del "vacío" santo*, que correspon al X.

4 *Otros tratados espirituales en catalán*, dos volums, que deuen correspondre als [en blanc a l'original].

5 *Crepúsculos del lucero del espíritu* ¹³¹.

L'obra de fra Antoni de Sant Maties ens ha pervingut, que sapiguem, en vuit manuscrits, tots conservats a la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona. Donaré ara notícia de llur contingut, tot deixant ben clar, però, que no he realitzat una tasca d'anàlisi exhaustiva i que la llista d'obres seves que estic establint té un caràcter del tot provisional.

El primer, el manuscrit núm. 31-32, intitulat *Obres espirituales* ¹³², són dos volums (el tercer s'ha perdut) i és una traducció castellana

125. *Ibidem*, pàg. 535.

126. *Ibidem*.

127. *Ibidem*, pàg. 533.

128. *Ibidem*, pàg. 532.

129. *Ibidem*, pàgs. 515 i 532-533.

130. *Indice de los libros, por los nombres de los autores...*

131. Arnall, *Los manuscritos, incunables e impresos...*, pàg. 275.

132. Francisco Miquel Rosell, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Direcciones Generales de Enseñanza Universitaria y de Archivos y Bibliotecas. Servicio de Publicaciones de la Junta Técnica, Madrid, 1958, vol. I, pàgs. 34-38.

—malgrat els enunciats en català— de ben entrat el segle XVIII. És un text de presentació i disposició molt acurades. Aquest fet, i el que les obres de fra Antoni hi siguin disposades en un ordre més lògic que no pas cronològic, permet de suposar que es tracta d'una còpia destinada a servir de base per a una edició. Els dos volums contenen vint tractats, i, d'entre els no identificables amb la relació donada per fra Segimon de l'Esperit Sant i fra Joan de Sant Josep, cal que destaquem:

XXXI *Advertències sobre quatre graus d'oració que porta nostra sancta mare Teresa de Jesús, que són de recolliment natural, sobrenatural, quietud i unió.*

El manuscrit núm. 523, que porta el títol *Teología mística y modo más alto de oración y unión del alma con Dios*¹³³, és també una còpia del XVIII i conté sis tractats sobre la contemplació, dels quals només tres corresponen a l'esmentada relació. Els altres tres, no relacionables, en principi, són:

XXXII *De diferents estats i modos d'orar molt perfets.*

XXXIII *De diferents modos per a arribar a la més alta contemplació e íntima unió.*

XXXIV *Compendio de oración y contemplación.*

El manuscrit núm. 526, *Obras del venerable...*¹³⁴, és la traducció castellana de les obres de fra Antoni feta per fra Joan de Sant Josep vers el 1700 i dividida en tres parts:

1 "Parte primera, en la cual se trata de la perfecta mortificación de todo el hombre."

2 "Parte segunda, en que se tratan varios puntos pertenecientes a la oración y contemplación."

3 "Parte tercera, en que, en varios tratados espirituales, se ponen diferentes modos y caminos de vivir y obrar con gran perfección y espíritu."

Els manuscrits núms. 527 i 532¹³⁵ són també traduccions castellanes del XVIII d'opuscles de fra Antoni. El primer té per títol *Mística teología*, com el manuscrit núm. 523, i el segon el d'*Obras espirituales*.

El manuscrit núm. 956¹³⁶ és una còpia dels

XXXV *Crepúsculos del lucero del espíritu,*

que fins ara només havia trobat documentat en el catàleg de la biblioteca del convent¹³⁷.

133. *Ibidem*, vol. II, pàgs. 36-37.

134. *Ibidem*, pàgs. 42-44.

135. *Ibidem*, respectivament, pàgs. 44-45 i 48-49.

136. *Ibidem*, pàg. 500.

137. Vegeu nota 131.

Els manuscrits núms. 1592 i 1831 tenen un interès excepcional, car són autògrafs de fra Antoni. El primer, *Tractat miscel·làneo-místic*¹³⁸, conté dotze opuscles:

1 (XVIII) *Tractat d'advertències sobre diferents tractats espirituals que una persona ha escrit.*

2 (I) *Modo de meditar sobre los passos i misteris de la vida i mort de Nostre Senyor Jesucrist per dubtes diferents.*

3 (XXXI) *Advertències sobre quatre graus d'oració que porta nostra santa mare Teresa de Jesús, que són de recolliment natural, sobrenatural, quietud i unió.*

4 *Resposta a alguns dubtes que se segueixen, que deu ésser complement de l'anterior o d'algun altre.*

5 (III) *Discurs breu del "deixo" necessari de part de l'ànima per a arribar a la més alta contemplació e íntima unió.*

6 (IV) *Tractat de la presència de Déu.*

7 (V) *Quintes essències d'esperit. Resolució d'alguns dubtes tocants a l'estat de la quinta essència de l'ànima.*

8 (VI) *Altres advertències sobre les quintes essències.*

9 (XIX) *Oh boníssim Jesús, vostre amor pus, i no res pus! Declaració.*

10 (IX) *Discurs del "deixo". Diu l'ànima: jo en tot me deixo a Déu i a son gust.*

11 (XXI) *Breu discurs del "tot" i "no-res".*

12 *Altre modo més breu per lo mateix intent i fi, abreujament de l'anterior.*

El manuscrit núm. 1831 porta el títol *Obras miscel·lànneas espirituales*¹³⁹. A la portada, després del títol, diu *vol. II*; els folis 284-325 són de mà diferent, i conté onze tractats:

1 (X) *Tratado del santo y santísimo "vacío" y "lleno".*

2 (XI) *Del "acuerdo" y "olvido".*

3 (II) *Preguntes en què temps i ocasió s'ha de deixar la lliçó, meditació i discurs.*

4 (IX) *Discurs del "deixo".*

5 *Relación escrita por nuestra santa madre de su modo de oración, que probablement és una síntesi del XXXI.*

6 *Apuntaments sobre l'oració, probablement el XXXII.*

7 (XXXI) *Advertencias sobre los quatro modos de oración referits*

138. Francisco Miquel Rosell, *Inventario general de manuscritos...*, vol. IV, Madrid, 1969, pàgs. 81-82, on figura com anònim.

139. *Ibidem*, pàgs. 305-307.

a nostra santa Mare, ço és, oració de recolliment natural, sobrenatural, de quietud i d'unió.

8 (V) *Quintes essències de fer los actes d'amor de Déu i altres actes molt perfectament.*

9 *Obritas varias:*

(XVII) *Saluciones a la Virgen Purísima para cada día de la semana.*

Apuntaments sobre l'oració, que correspon al 6.

XXXVI *Advertencias sobre lo que se ha de cantar en determinadas fiestas del año.*

Doctrina en que se da a entender la perfección del padecer, que potser correspon als XIV-XVI.

(VII) *Modo de dirigir i offerir tots los pensaments al Senyor. Altres modos més breus per a lo mateix que el passat, abreujament de l'anterior.*

10 (XVIII) *Tractat d'algunes advertències sobre los tractats espirituals que alguna persona religiosa, per a sola glòria del Senyor, ha escrits.*

11 *Este quadernet pareix borrador de la doctrina que està en lo segon quadern, que és dels dubtes acerca de la meditació i contemplació, encara que ab diversa disposició.*

Deixant de banda el meu esment a la *Història de la literatura catalana*¹⁴⁰ i les al·lusions de M.ª Josefa Arnall a la seva tesi¹⁴¹, l'obra de fra Antoni de Sant Maties és pràcticament desconeguda. De tota manera, l'autor i la seva obra no varen passar per alt a Fèlix Torres Amat, que li dedicà el següent article:

ANTONIO DE SAN MATÍAS (Fr.), Carmelita descalzo, insigne en virtud y sabiduría. Fue muy aventajado en todo género de virtudes y muy versado en la Sagrada Escritura. — *De omnimoda resignatione qua homo debet se voluntate Dei committere in prosperis et adversis.* = *Tractat de la perpètua mortificació*, en 8.º. = *De la santa exinanició i plenitud*, en 8.º. Tradujo estas obras del catalán al castellano el padre José de Jesús María y se conservan manuscritas en la biblioteca del convento de Barcelona reunidas en un volumen en 4.º¹⁴².

Dels tres tractats que esmenta Torres Amat, el segon i el tercer corresponen als XV-XVI i X. Pel que fa al volum que esmenta, guardat a la

140. Vegeu nota 1.

141. Vegeu nota 2.

142. Fèlix Torres Amat, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, imprenta de S. Verdager, 1836, pàgs. 45-46.

biblioteca del convent, deu ésser el manuscrit 31-32, si no és que comet l'error de confondre fra Joan de Sant Josep amb un altre religiós, que aleshores seria el 526. De la referència que fa Torres Amat procedeix la de Villiers:

ANTONIUS A SANCTO MATTHIA, Cataloniae provinciae discalceatus carmelita, scripsit vernaculo, sed nitido et aperto sermone, duos tractatus, quorum alter *De perpetua mortificatione*, in 8.º: Alter *De sancta exinanitione et plenitudine*, in 8.º, utrumque in unum volumen in 4.º redegit; ac ex celtibero idiomate in hispanum transtulit Joseph a Jesu Maria, discalceatus carmelita, ejusdem provinciae alumnus, qui obiit Conchae, anno 1629. Haec autem opera mss. asservantur in archivo carmelitarum exalceatorum barcinonensi¹⁴³,

on es fa més evident la confusió del traductor, que potser confon amb el pare Joan de Jesús Roca.

Fra Segimon de l'Esperit Sant diu que els tractats espirituals de fra Antoni de Sant Maties eren

... unos ramilletes de flores eternas con que su alma santamente se entretenía¹⁴⁴.

I fra Joan de Sant Josep matisa dient:

Todo lo que el venerable padre escribió lo practicó primero en sí mismo muy exactamente, porque no era de aquellos que enseñan y no obran, buscando más el aplauso de escribir que el provecho de hablar¹⁴⁵.

Els tractats de fra Antoni, en els quals parla sempre —pel que fa a les experiències espirituals— com si es tractés d'una tercera persona, foren escrits per una —i aparentment diversa— causa, tal com precisa fra Joan de Sant Josep:

Estos [tractats] los escribió (después de la obediencia) porque algunos hijos e hijas espirituales suyas se lo pedían; otros, porque Dios se lo mandaba; y otros, porque el mismo bonísimo Jesús le impelía a ello diciéndole muchas veces que lo había de escribir¹⁴⁶.

Que devia escriure els tractats espirituals per als seus fills espirituals en són prova moltes coses, des de les síntesis i refoses perquè

143. Cosme Villiers, *Bibliotheca carmelitana notis criticis et dissertationibus illustrata*. In aedibus Collegii Sancti Alberti, Roma, 1927, vol. I, pàg. 182.

144. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 256.

145. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 516.

146. *Ibidem*, pàg. 525.

fossin més intelligibles fins al testimoni que, després de la seva mort, faltava el núm. 17 perquè l'havia deixat a una monja, Plàcida Gualbes, del convent dels Angels, que també havia mort¹⁴⁷.

Fra Antoni escriví també els tractats per obediència del superior i per consell i parer d'un altre religiós molt "experimentado en cosas espirituales y místicas", fra Joan de la Verge. Abans de començar a escriure feia oració i resava el *Veni, Creator Spiritus*¹⁴⁸. Al costat de l'obligació per part dels superiors hi hagué també —diuen els *Anales*...— l'assistència divina:

... que, a no habérselo mandado superior influencia, nunca hubiera pensado en escribir palabra. La otra cosa es que, a más de la experiencia y práctica que tenía en obrar lo que escribía, tuvo, para escribirlo, divinas asistencias, tan particulares, que él mismo afirma que, en muchos de sus tratados, el Señor le administraba lo que había de decir y escribir y que, en muchas ocasiones, sólo iba dictando el bonísimo Jesús¹⁴⁹.

I diu després:

En las cuales [les obres] se puede considerar lo material y lo formal. Lo primero comprende todas las condiciones materiales de la escritura; lo segundo abraza las calidades de la doctrina: el espíritu, luz y asistencia interior con que se escribió; la fuerza, virtud y eficacia que tiene para mover los ánimos; y, finalmente, si se ha escrito con especiales impulsos, mandatos o inspiraciones de Dios; o, al contrario, con manifiesta oposición, persecución, desagrado y rabia del demonio¹⁵⁰.

Fra Joan de Sant Josep continua explicant als *Anales*... l'origen o la inspiració específica d'alguns tractats. El títol del V, per exemple, *De les quintes essències de l'esperit*, fou suggerit per Déu¹⁵¹, i del seu contingut ens explica que

... estando una tarde en el coro con oración con la comunidad, claramente le enseñó Nuestro Señor en el aire, dentro de una gran claridad muy pura, sencilla, sutil, delicada y espiritual, a las quintas esencias de las virtudes, asimismo claras, resplandecientes y tan sencillas, sutiles, delgadas, delicadas y espirituales, que no eran muchísimo. Y que entonces le dijo el Señor: "Mira las quintas esencias de las virtudes." Y levantando entonces los ojos exteriores y corporales, claramente vio con ellos lo que está dicho. Y luego le dijo el Señor: "¡Escríbelo, escri-

147. *Ibidem*, pàg. 533.

148. *Ibidem*, pàgs. 534-535.

149. *Ibidem*, pàg. 516.

150. *Ibidem*, pàg. 532.

151. *Ibidem*, pàg. 535.

belo!”, diciendo dichas palabras no con blandura y suavidad, como otras veces, sino con imperio, fortaleza y eficacia¹⁵².

Ell, però, no sabia com escriure i descriure allò que havia vist fins al cap d'un mes, que tingué de bell nou la visió¹⁵³.

L'origen del VI, complement de l'anterior, ens és explicat d'aquesta manera:

En este tiempo puso Dios su alma con mucha más facilidad en el ejercicio de las quintas esencias, representándosele comúnmente tres quintas esencias: la de su alma, la del acto de virtud que había de hacer y la del modo con que se había de hacer¹⁵⁴.

Es resistí molt a escriure el VII, malgrat la inspiració i l'ordre. El VIII, encara que Déu no li ho manà expressament, fou conseqüència d'haver-li mostrat, durant la missa, les quintes essències de les virtuts, que són de dues menes: substancials o essencials i accidentals, i que això mateix passa a l'ànima. El IX sorgí per ordre expressa de Déu, car es trobava encallat. Per manament de Déu en féu un resum perquè era massa llarg, del qual en sorgí un altre paper, el XXI, que era en principi una carta adreçada a una monja¹⁵⁵. El X tingué origen en un somni, en el qual moltes persones li preguntaven com arribar ben disposat a rebre l'Eucaristia. Seguiren el XI, el XII, el XIII, el XIV, el XV i el XVI. En el moment de redactar el XVII ja no volia escriure més, però una veu interior li manà de fer-ho, i li fou suggerit el títol en el chor¹⁵⁶. En conjunt, tots foren escrits amb *especialíssimes assistències*, com diu fra Joan de Sant Josep en els seus *Anales...*¹⁵⁷.

Escrits, doncs, pensant en els seus deixebles, aquests opuscles començaren a circular —com hem vist— ja en vida de fra Antoni. Una vegada mort, a conseqüència del fruit que n'havien tret els esmentats deixebles, és lògic que hom pensés a editar-los:

Las tardes que le quedaban libres [que no anava a confessar a convents de monges] las pasaba perpetuamente recogido en su celda, escribiendo los varios tratados tan espirituales y místicos, como se verá en saliendo a luz, como esperamos¹⁵⁸.

152. Ibidem.

153. Ibidem.

154. Ibidem.

155. Ibidem, pàg. 536.

156. Ibidem, pàgs. 536-537.

157. Ibidem, pàg. 136.

158. Ibidem, pàg. 525.

De fet, la cosa no havia estat fàcil. El mateix fra Joan de Sant Josep diu als *Anales*... que ja fa quaranta anys que fra Antoni és mort i que, com que l'orde no ha publicat els seus opuscles, molts s'han fet malbé. Ho justifica, però, dient que l'orde ha anat sempre amb peus de plom i que ara sí que de veritat es prepara l'edició¹⁵⁹.

Mort fra Antoni de Sant Maties, les seves obres restaren al convent fins al 1698, any en què, essent prior fra Joan de Sant Josep, foren copiades i relligades en tres volums en quart amb el propòsit de publicar-les. Per això les traduï ell mateix al castellà i les ordenà d'una manera coherent i sistemàtica, començant per l'opuscle XIV, que representa el principi de l'ascesi i de la vida espiritual¹⁶⁰. Fra Segimon de l'Esperit Sant confirma que s'està preparant l'edició¹⁶¹.

El que m'ha fet fixar en la personalitat i en l'obra de fra Antoni de Sant Maties ha estat justament que sigui un autor de tractats místics en català en ple segle XVII. Aquest fet, però, tot i la seva gran importància, no és possible d'ésser desenvolupat ara. Les referències que he hagut de fer al convent de Sant Josep, al seu clima religiós, les dades biogràfiques sobre fra Antoni que he hagut de donar i les ineludibles al·lusions als seus escrits se m'han menjat l'espai. Calia donar el marc, l'ambientació general. En una altra avinentesa, si tinc lleure, penso estudiar el problema de la llengua.

De tota manera, però, vull dir que fra Antoni de Sant Maties és un escriptor català, i de tractats de mística, en ple segle XVII. La seva obra fou traduïda —com he dit— per fra Joan de Sant Josep. No oblidem que tant ell com fra Segimon de l'Esperit Sant n'aprofiten fragments i els tradueixen en les seves cròniques. Heus ací el que diu fra Segimon:

Y así, esto presupuesto, para que el tosco pincel de mi lenguaje no le quite a la relación los sutiles primores de la innata y espiritualizada sencillez del varón de Dios, la pondré con sus palabras, fielmente traducidas del catalán idioma en el vulgar castellano¹⁶².

Pel que fa al seu estil —aspecte que també mereixeria d'ésser tractat més extensament—, cal remarcar que, quan fa exposicions doctrinals, sol barrejar-hi declaracions de l'ànima, exemples, objeccions i respostes. I que, fora d'una tendència a emprar sinònims, superlatius i diminutius, no arriba a adquirir un amanerament especial. En els tractats de caràc-

159. *Ibidem*, pàg. 532.

160. *Ibidem*, pàg. 533.

161. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 349.

162. *Ibidem*, pàg. 28.

ter més sentimental, en canvi, el seu to és d'excessiva afectivitat i fins i tot carrincló. Fra Segimon transcriu aquest fragment sense traduir:

En lo braç dret de Maria Santíssima aparegué lo seu dolcíssim Fillet com a xiquet, sobre tota bellesa i hermosura boniquet i gracioset, regordet, bellet, plenet, molt coloradet i encarnadet i en especial ab un vestidet riquet i glorioset, del tot acomodadet i proporcionadet a aquell puríssim i hermosíssim cosset que de dit vestidet xiquet anava adornadet. Molt és açò, però encara ho és molt més lo apareixer-li tan alegret, contentet i regosijadet, que, de pura alegria, regosijo i contento, pareixia que del braç de la sua santíssima Mare se volia llançar sobre dita persona. Mostrava-li lo Xiquet, ab la mà dreta, una corona que tenia en sa santíssima mà¹⁶³.

Per això fra Joan de Sant Josep es veu obligat a dir, per defensar l'estil d'alguns dels tractats de fra Antoni:

Y a nadie deben disonar algunos términos que usa el bendito padre aquí y en otras partes de sus escritos por menos usados o demasadamente sencillos; ni, tampoco, algunas repeticiones de cláusulas o multiplicaciones de adjetivos que también usa muchas veces, porque todo es utilísimo y muy acertado, pues conduce grandemente a ejercitar los ánimos y a persuadir más poderosamente lo que va enseñando, como lo experimentará el que con atención leyere sus escritos. Y podrá advertir también como su estilo llano y afectuoso es hasta semejante al que usa en muchas partes la Sagrada Escritura, especialmente en algunos profetas¹⁶⁴.

DOCTRINA I INFLUÈNCIES

En síntesi, la doctrina que proposa i exposa fra Antoni de Sant Maties a les seves obres és la mortificació exterior i interior per arribar a assolir la contemplació i la unió amb Déu. Els seus tractats, si ens haguessin pervingut anònims —diu fra Segimon de l'Esperit Sant¹⁶⁵—, hom pensaria que són de sant Dionís, de sant Efrèn o de sant Cebrià. D'altra banda, hi ha el testimoni que la seva vida fou del tot adequada a la seva doctrina:

... todos los religiosos que a este celestial varón conocieron, que aún son muchos los que viven, dicen cosas singulares de su virtud y santidad. Dicen unos que fue el hombre de más alto espíritu que ha tenido nuestra edad..., otros, que no han leído en las vidas de los padres del

163. *Ibidem*, pàg. 31.

164. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 521.

165. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 413.

yermó varón tan abstraído de lo terreno y despegado de las criaturas como este venerable religioso...¹⁶⁶.

Fra Antoni de Sant Maties parteix d'una radical, total i absoluta mortificació i negació dels sentits. Ell mateix ho declara en un text que aprofita i tradueix fra Segimon de l'Esperit Sant:

Digo y redigo que, al contrario, la reforma y mortificación, pureza, santidad y perfección del alma depende muy mucho y muchísimo de la solícita, diligente y continua guarda sobre todos sus sentidos, no dándoles lugar ni grande ni pequeño para que se ocupen en nada nada que no sea Dios o que, a lo menos, no la guíe a Dios. Porque si el alma no da lugar a los ojos para que vean ni miren, ni a la lengua para que hable, ni a los oídos para que oigan, sino a cosas tales que de sí suban, levanten, guíen y lleven al alma a su único, feliz, amable y apetecible fin, blanco, término y centro que es Dios, en que se ha de emplear¹⁶⁷.

Per això fra Joan de Sant Josep, en ordenar les obres de fra Antoni, col·locà en primer lloc els tractats de mortificació exterior i interior, que van glossant el lema que és el *leitmotiv* de la seva conducta, del seu pensament i de la seva obra:

Per a mi, après del boníssim Jesús, no res pus. I açò per pur amor del mateix boníssim Jesús¹⁶⁸.

La mortificació ha de començar pels sentits exteriors, és a dir, els del cos, mitjançant deixuplines, cilicis, dejunis i tota mena de privacions. Crist mateix —diu— va donar exemple de mortificació del seu cos:

... mortificà i tractà asperíssimament a son cos puríssim en tres temps, és a saber: en son santíssim naixement, en lo temps que discurrí des del naixement fins al temps de sa Passió santíssima i, finalment, en tot lo temps de sa Passió santíssima¹⁶⁹.

Després ha de venir la mortificació interior, ço és, la pràctica il·limitada de les virtuts, sobretot de la caritat, i la lluita acarnissada contra les passions, sobretot contra l'amor propi. La meditació i contemplació dels passos i misteris de la vida i mort de Crist desvetllarà en l'ànima

166. *Ibidem*, pàgs. 241-242.

167. *Ibidem*, pàgs. 242-243.

168. Fra Antoni de Sant Maties, *Obres espirituals*, mss. núms. 31-32 de la B.U.P., vol. I, pàg. 1.

169. *Ibidem*, pàg. 145.

una ineludible necessitat d'oració, que fra Antoni explica d'aquesta manera:

... oració, encara que parlant pròpia i rigorosament sia una petició i demanda feta a Déu de les coses tocants a la salut de nostres ànimes, en lo qual sentit rigorós solament convé lo nom i definició de l'oració a l'última part de les sis parts d'ella, que es diu petició, però presa latament i segons lo ús ordinari, com afirmen sant Agustí i sant Joan Damasceno, és un pujar blanda i morosament nostre enteniment i pensament de les criatures miserables al Criador i senyor de totes. En est sentit qualsevol de les sis parts de l'oració s'anomena oració. Est mateix modo de declarar la naturalesa de l'oració confirma nostra santa Mare dient que l'oració és una plàtica i conversació ab la Divina Majestat ¹⁷⁰.

Aquesta oració tant se val que sigui mental com vocal:

[l'oració mental], com diu la Santa, no és altra cosa sinó una consideració ab la qual l'ànima, posada davant de Déu, adverteix ab Qui parla, lo que demana i qui demana a Qui. La vocal, segons la mateixa Santa, és la que es fa ab la boca. Qualsevol d'estes dos, fetes i tingudes ab la deguda atenció, atenció i advertència a Déu i a lo demés, és tan accepta i agradable al Senyor, que, com diu sant Agustí, alcança de sa Divina Majestat lo que en ella se li demana ¹⁷¹.

I mitjançant l'oració l'ànima pot arribar a la contemplació i a la unió amb Déu, com hi arribà fra Antoni, segons ell mateix confessà al superior del convent, pare Xammar ¹⁷².

Segons ell, arribar a la unió extàtica i contemplativa comporta tres graus: a) La via purgativa, que correspon a l'ascensió de l'ànima de les coses visibles a les invisibles, patint molt sovint alienació i sense poder acabar de desprendre's del ròssec de la part inferior de l'home; és un estat encara poc pur, perquè és causat per la delectació sensible. b) Quan l'ànima pot contemplar ja les coses divines sense l'espill de les criatures. c) Contemplació i unió amb Déu: ara ja no calen missatgers ni intermediaris. Per això, però, cal que totes les potències estiguin unides entre elles i amb Déu. I el fruit és un recolliment interior continu ¹⁷³:

... d'esta tan celestial, divina i rara comunicació, infusió i mercè, resta dita ànima, com s'ha dit, tan unida, transformada, convertida, entrada, reconcentrada, aprofundida i anegada en aquell mar sense sol tan lluminosa, clara i resplendent, segons tot son ser, capacitat, virtut, subs-

170. *Ibidem*, pàgs. 318-319.

171. *Ibidem*, pàg. 319.

172. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 511.

173. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 223.

tància, essència i potències, que vinga a restar molt semblant a ell, ço és, a Déu, llum divina i soberana¹⁷⁴.

L'ànima s'ha de deixar governar absolutament per Déu:

La major perfecció de l'ànima consisteix en que en tots sos pensaments que se governe per Déu i son gust,

diu en una anotació marginal del *Discurs del "deixo"* que correspon a aquestes paraules:

Cosa sabuda, certa e indubitada és que la perfecció i major bondat i santedat de l'ànima consisteix en que en tots, tots i tots sos pensaments, paraules, etc., en ninguna manera gran, ni xica, ni xiquíssima, se mogue, regesca i governe per son sol i propri gust i per sa sola i pròpia voluntat, sinó sola, pura i merament per lo sol i solíssim gust seu, ço és, de Déu, no prenent ni desijant, dita ànima, de millons, ni millons, ni remillons de llengües, com diuen, altra cosa¹⁷⁵.

L'ànima, doncs, s'ha de *buidar* de tot i *deixar-se* completament a la voluntat de Déu perquè Ell l'ompli i hi actuï amb eficàcia. D'ací els conceptes del *buit* i el *deixo*, conceptes fonamentals de la mística de fra Antoni. Diu del *buit*:

La major vacio de part de l'ànima, estant vacia de tota operació sua pròpia, ordinària i natural, encara que en si és bona i espiritual de part de totes ses potències, com antes s'ha explicat, és disposició pel lleno de part de Déu en la mateixa ànima¹⁷⁶.

I del *deixo*:

Consisteix en que l'ànima, com una cosa que es cau de son pes, se *deix caure*, *entrar i reconcentrar* dintre de si mateixa i dintre de la immensa e inaccessible profunditat de Déu, fins que vingue a engol-far-se, anegar-se i perdre's en si i trobar-se i guanyar-se més i més íntimament en Ell¹⁷⁷.

Així l'estat de no-res a què arriba l'ànima és, paradoxalment, disposició per a tot en l'ordre sobrenatural.

La teoria mística de fra Antoni de Sant Maties no té res d'original. El que realment té interès és que la trobem formulada en català i a Catalunya en el segle XVII. I una altra cosa que té interès també —his-

174. Fra Antoni de Sant Maties, *Obres espirituals*, vol. II, pàg. 12.

175. *Ibidem*, pàg. 53.

176. *Ibidem*, vol. I, pàg. 324.

177. *Ibidem*, pàg. 419.

tòric i biogràfic, és clar, o, si voleu, anecdòtic— és el rigor amb què aplicà a ell mateix la “estrecha y oscura mortificació” de todo el hombre interior y exterior”, com diu fra Joan de Sant Josep ¹⁷⁸. Aquesta mortificació fou aplicada d’una manera radical als cinc sentits corporals. De la mortificació del parlar, per exemple, ens diu fra Segimon de l’Esperit Sant:

Así como los ángeles santos, las veces que en la Sagrada Escritura hablaban, hallamos que sólo decían aquellas palabras que precisamente eran menester para cumplir con la voluntad de Dios, y no más, así de la propia manera, ni más menos..., pasaba con este varón de Dios ¹⁷⁹.

El sentit que més mortificà, però, fou —com ja he dit— el de la vista. Heus ací com ho relata ell mateix:

... ço és, de propòsit i advertència, no em vull parar ni detenir ni un sol ni solíssim instant en mirar res, ni gran ni xiquíssim de les coses que allí estan d’assento, com són sol, lluna, esteles, ni tampoc res de les coses rares i extraordinàries que algunes vegades allí apareixeran, com són cometes, etc., ni tampoc res de les coses visibles que dits cels nos envien, com són aigües, pedres, calamarcas, rosades, glaçades i totes les demés coses visibles que d’ells nos vénen, de modo que ni ara, ni en tota ma vida, ni de prop ni de lluny, de propòsit i advertència, no vull veurer ni mirar alguna ni gran, ni xica, ni xiquíssima ¹⁸⁰.

I és que per a ell

Ès acte molt més segur i perfet lo no mirar per amor i alabança del boníssim Jesús, que el mirar per lo mateix amor i alabança ¹⁸¹.

Actitud que és extensible a tots els sentits corporals, com diu a l’anunci del tractat primer:

I sempre és millor no veure, gustar, olorar per amor de Jesús, que no pas veure, gustar, olorar, etc., pel mateix amor ¹⁸²,

i que el porta a un continu reconeixement del propi no-res. Dintre el mecanisme de la mística, la compensació és ben clara, com diu fra Joan de Sant Josep:

178. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 519.

179. Fra Segimon de l’Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 130.

180. Fra Antoni de Sant Maties, *Obres espirituals*, vol. I, pàg. 31.

181. *Ibidem*, pàg. 47.

182. *Ibidem*, pàg. 1.

Pues como el venerable padre suponga que el alma lleva consigo la amable y viva compañía del bonísimo Jesús, a quien desea conservar, atender y venerar en su interior como en un templo vivo, enseña muy bien que entonces cese de atender y mirar las imágenes de afuera porque ya goza del fin que por ellas podía y debía buscar y pretender. Y porque, finalmente, todas aquéllas son imágenes muertas, y la que tiene dentro de sí es la viva ¹⁸³.

Una actitud tan extremada pel que fa a la mortificació dels sentits corporals —no voler mirar les imatges, els guarniments dels altars, ni sentir la música i els cants, i, en conseqüència, menysprear el culte i les cerimònies religioses— per força havia de fer-se sospitosa d'heretgia i havia d'ésser justificada pels apologistes. Fra Segimon de l'Esperit Sant ho fa d'una manera ingènua:

En orden a no mirar los altares y cuadros, no quita el varón de Dios de que los ojos no se recreen en mirar las sagradas imágenes (y se deben regalar y recrear con ellas, como hacía el devoto padre) y en mirar los altares, sino que sólo quita y abomina lo vicioso de la vana curiosidad que los ojos de los hombres van a buscar en aquellas casas santas, como vemos cada día. Díganlo (y declárome con esto) las fiestas y octavas del Corpus en este Principado, y en especial en Barcelona, donde cada iglesia, cada altar y capilla es una nueva maravilla. Aquí verán que muchos y muchos, entrando en la iglesia, en aquellos días, todo se les va en abobarse con aquellas maravillas, y al que es la fuente perennal de las verdaderas es lo que menos atienden ¹⁸⁴.

Fra Joan de Sant Josep, en canvi, té més consciència dels perills que hi ha latents en aquesta doctrina:

Parecióme advertir aquí, por remate de lo dicho, que si alguno, menos advertido, reparara y quisiere censurar la doctrina sobredicha del venerable padre en aquella parte en que enseña a no mirar altares, imágenes y exteriores fiestas o solemnidades de las iglesias, y aun a no oír músicas y melodías del cielo empíreo, diciendo que esto no concuerda con el uso de la Iglesia Católica, que aprueba y propone las imágenes de los santos para que los fieles las vean, miren, adoren y veneren, siendo herejía defender lo contrario, respondemos que el venerable padre en ninguna manera se opone al religioso y católico uso de la Iglesia en esta parte, porque la Iglesia no propone las imágenes como fin para que pare en ellas la religiosa devoción de los fieles, sino como medio para que por él levanten el corazón y pasen con la muestra a lo representado por tales imágenes y para que su presencia excite la memoria de los objetos que representan. De donde se sigue que,

183. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 518.

184. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 117.

en habiendo alcanzado ese fin, debe cesar de mirar la imagen que encaminaba a él¹⁸⁵.

Fra Segimon de l'Esperit Sant, d'altra banda, veu en la doctrina de la mortificació dels sentits de fra Antoni de Sant Maties l'actitud més radicalment oposada a les concepcions místiques de Miguel de Molinos:

Y por eso dijo muy bien uno muy leído y versado en los opúsculos de este celestial varón que si el Romano Pontífice mandara juntar teólogos para escribir contra las proposiciones y errores de Molinos (monstruo de nuestra edad), no podían hallar ni escribir con más acierto en apoyo de la sana y verdadera doctrina y confusión de la falsa, de lo que habló y escribió este santo varón, pues con solos sus opúsculos se pueden con gran facilidad confutar todos los desatinos molísticos y defender las incomparables excelencias de la teología mística... Y con tan alto espíritu trata la materia de la mortificación (que Molinos despreciaba) y tales cosas dice de ella en todas sus obras, enseñando en ellas y practicando en su persona lo más rígido y severo de la estrecha senda de la cruz, como cosa de suma importancia para llegar más y más a Dios y a los estrechos abrazos de su amor, que es una cosa que pasma y aturde y en que toda la sabiduría de este siglo se ahoga¹⁸⁶.

Encara que l'obra de fra Antoni de Sant Maties és tributària de tota la tradició mística cristiana, potser val la pena de posar en relleu algunes influències concretes, per altre costat ben explicables i naturals. L'opuscle XVII, de contingut marià, a més d'innombrables ressonàncies bíbliques, té ecos de fra Luis de Granada. La doctrina de la contínua mortificació de la vista té el seu origen en sant Bernat per mediació de sant Pere d'Alcàntara. La negació de la personalitat i l'exaltació del no-res i del "buit" espiritual té la font en sant Joan de la Creu. Però de qui més és deutor fra Antoni és de santa Teresa de Jesús, que és adduïda sovint com una autoritat, i es guia per ella sobretot en el que fa a la mortificació dels sentits, a la contemplació de la humanitat de Crist, a l'oració i a la unió amb Déu.

Com ja he dit, per explicar l'obra i el pensament de fra Antoni de Sant Maties hom podria invocar tota la història de la mística. Ara, en el seu lema, "Per a mi, après del boníssim Jesús, no res pus", em sembla que hi ha un exclusivisme prou característic i definitori. Ni santa Teresa, la seva gran inspiradora, quan arriba a l'estat d'unió i de comunicació amb Déu, no en fa una formulació tan exclusivista. Tant en ella

185. Fra Joan de Sant Josep, *Anales...*, pàg. 585.

186. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàgs. 414-415. A fi d'evitar qualsevol confusió, recordem que fra Antoni no podia conèixer l'obra de Miguel de Molinos, car la seva primera obra, la *Guía espiritual*, fou publicada a Roma el 1675, set anys després de la mort de fra Antoni.

com en sant Joan de la Creu, encara que l'ànima hagi hagut de fer el camí tota sola enmig de la nit i de l'erm espiritual, en el moment de la unió les criatures hi són presents d'alguna manera o, almenys, no són oblidades; si més no, hom les endevina col·laboradores o simplement espectadors de les noces místiques. En fra Antoni, no: només Déu i l'ànima, *Jo e Tu*, en la més pura i terrible solitud, perquè tota la resta ha estat negada, anul·lada, implacablement preterida. L'Amic i l'Amat, en el seu místic connubi, tenen la companyia de les plantes, dels ocells, de l'aire del cel, de les hores del dia, dels interlocutors que passen pel camí de l'amor.

En la literatura catalana hi ha un llibre que descriu en una situació també d'absoluta solitud la unió amb Déu: l'anònim *Espill de la vida religiosa*, imprès a Barcelona per Joan Rosembach l'any 1515¹⁸⁷, la novella mística que descriu les aventures del monjo Desitjós per a arribar a l'encontre, primer, d'Amor de Déu i, després, del mateix Déu. És cert que aquesta obra no és entre els llibres de la biblioteca del convent que ens han pervingut, ni figura tampoc als catàlegs, però atès el gran nombre d'edicions —sobretot castellanescs— que se'n feren durant el segle XVI, no és gens inversemblant que fos en una biblioteca conventual catalana o que fos llegit per un religiós català de mitjan segle XVII.

Pel que fa a l'exclusivisme que deia, cal recordar que quan Desitjós és en presència de Déu, aquest li diu:

... e per ço que siau millor, jo us vull dar dos mots, los quals vos aprofitaran molt, e sapiau-los bé guardar e tenir en la memòria. Los mots són aquests: "Jo e Tu" ...¹⁸⁸.

Fins i tot no fóra aventurat de veure-hi alguna semblança literal:

Com vós vindreu a parlar amb mi..., vós feu compte que jo us dic estes paraules: "Tu e Jo, no hi ha pus." E, així, oblidau-vos de tot lo món, e de tot quant haveu vist ne oït, e feu compte que no hi ha al món res sinó "Jo e Tu"¹⁸⁹.

"I açò, per pur amor del mateix boníssim Jesús", continua el lema de fra Antoni. I diu Desitjós:

187. L'últim estudi important sobre aquesta obra, gairebé oblidada de la nostra literatura, i que permet de qualificar-la d'anònima, és: Francisco López Estrada, *Notas sobre la espiritualidad española de los Siglos de Oro*, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Anales de la Universidad Hispalense, Serie: Filosofía y Letras, Sevilla, 1972.

188. *Espill de la vida religiosa*, fol. 58.

189. *Idem*, fol. 58.

Alegria ni consolació, major bé ni major riquesa jo no puc trobar en lo món, sinó en no tenir ninguna cosa i ésser pobre, i açò tot per amor de Déu ¹⁹⁰.

Desitjós no desitja ni parlar ni oir ¹⁹¹, com fra Antoni.

Reconec que la influència de l'*Espill de la vida religiosa* damunt fra Antoni de Sant Maties no passa d'ésser una simple conjectura. En canvi, hi ha un mot, en fra Antoni, que obeeix a un concepte fonamental de la seva doctrina i al qual dedica un opuscle, que, pel que sembla, té arrels en els moviments peninsulars cinc-centistes d'inquietud espiritual: el *deixo*. Ell ortografia *dexo*, i no podem saber, pel culpa precisament de l'ortografia, si és un castellanisme total (*dejo*) o un mig castellanisme (*deixo*). Consisteix a buidar l'ànima de tota mena d'afeccions perquè hi pugui entrar Déu. O sigui que, a més de la mortificació externa o dels sentits, hi ha l'altra, que és millor i més perfecta: la interior, que és la negació total, absoluta i contínua de tots els desigs, pensaments i imaginacions. Quan l'ànima arriba, doncs, a aquest estat assoleix el *deixo*, que pot ésser de sis maneres, segons explica ell mateix en el *Discurs del deixo*:

1 modo: consisteix en que l'ànima, com una cosa que es cau de son pes, se deix caure, entrar i reconcentrar dintre de si mateixa i dintre de la immensa e inaccessible profunditat de Déu, fins que vingue a engolfar-se, anegar-se i perdre's en si i trobar-se i guanyar-se més i més infinitament en Ell.

2 modo: consisteix en que l'ànima, allà a ont tinc dit posada, deix tota operació sua pròpia, no sols natural i exterior, sinó també espiritual e interior.

3 modo: consisteix en que l'ànima allí deix i face lloc, totalment desocupat i desembaraçat, cap lo modo que tinc dit ab lo 2 modo per a que Déu obre en ella a son beneplàcit.

4 modo: consisteix en que l'ànima allí deixe a Déu obrar en ella, de modo que allí sols Déu obre en ella, sens posar l'ànima de sa part alguna operació, fins ni espiritual e interior ab què ni un tantet pugue impedir l'operació divina.

5 modo: consisteix en que l'ànima allí deix tot son obrar, al modo que he dit, contentant-se ab un sol rebre de part de Déu l'operació i contemplació divina, ço és ab un rebre pacífic, sereno, suau, dolç, amorós, passiu de part de l'ànima en quant lo rep, i actiu en quant, libre i voluntàriament, lo rep.

6 modo: consisteix en que l'ànima, allí d'est deixo tan gran se veste ab altre deixo major, ço és ab un deixo tan gran i extraordinari que l'ànima, tenint-lo, no el conegue, ni advertesca, ni vulla fer-ho, ni

190. Idem, fol. 23 v.

191. Idem, fols. 27-29.

pugue, que és lo millor sens comparació i últim a què l'ànima pot arribar, per nàixer de tenir-la Déu tan presa, robada, absorta, fixa, ocupada, empleada, encantada i embobada en si, que no li resta virtut ni poder per altra cosa, sinó per a dita ocupació i empleo en Sa Divina Majestat. Restant-se, per esta causa, dita ànima, ab un del tot sol i ociós i cego rebre de Déu i seguir-lo de modo que l'ànima, de sa part, no pose sinó lo mer sol i pur rebre, i seguir-lo, i açò sens entendre'l ni advertir-lo, ni poder-ho fer, restant-se l'ànima ab un rebre i seguir ociós i cego, com s'és dit¹⁹².

Les paraules de fra Antoni tenen una clara semblança amb el concepte de la *dejación* que la beata Isabel de la Cruz començà a predicar l'any 1512 i que propugnava la submersió total de l'ànima en Déu. La *dejación* era oposada al *recogimiento*, doctrina exposada en el *Tercer abecedario espiritual* de fra Francisco de Osuna. De fet, però, encara que els *recogidos* no varen arribar a ésser perseguits per la Inquisició —com ho foren els *dejados*—, les dues actituds eren dues branques sorgides del moviment il·luminista del segle XVI castellà: una, la *dejación*, era més exagerada que l'altra, el *recogimiento*, tal com declarà Alcaraz a la Inquisició¹⁹³.

El *recogimiento* fou l'espiritualitat pròpia dels reformats franciscans de la Castella del XVI. "El *recogimiento* —diu Osuna— no hace otra cosa sino vaciarnos de nosotros mismos para que Dios se extienda más en el corazón." Fra Antoni de Sant Maties devia conèixer també l'obra d'Osuna, car els seus *abecedarios espirituales* eren a la biblioteca del convent de Sant Josep¹⁹⁴. Osuna parteix també d'una radical negació dels sentits:

Ciego y sordo y mudo debes ser... La siguiente palabra de esta letra te aconseja que seas especialmente sordo, ca porque oyó el primer hombre, según dice el Señor, la voz de su mujer, le vinieron muchos

192. Fra Antoni de Sant Maties, *Obras misceláneas espirituales*, ms. núm. 1831 de la B.U.P., fols. 256-256 v.

193. D'entre la múltiple bibliografia sobre aquest tema, vegeu les següents obres que en presenten un resum: Marcel Bataillon, *Erasmus y España. Estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI* (2.ª edición en español, corregida y aumentada), México-Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica, 1966, pàgs. 169-176 i 178-179; John E. Longhurst, *Alumbrados, erasmistas y luteranos en el proceso de Juan de Vergara*, "Cuadernos de Historia de España", XXVII (1958), pàgs. 99-163, XXVIII (1958), pàgs. 102-165, i XXIX-XXX (1959), pàgs. 266-292, i Antoni Comas, "Introducción" a Santa Teresa de Jesús, *Obras: La vida. Camino de perfección. Las moradas*, Barcelona, "Clásicos Vergara", 1961, pàgs. 35-56.

194. És ben casual que l'exemplar que posseeixo d'aquesta obra, Francisco de Osuna, *Tercera parte del libro llamado Abecedario Espiritual, agora nuevamente impreso y corregido y añadido la tabla de los tratados y capítulos que contiene*, Burgos, En casa de Juan de Junta, 1555, conté a la part de baix de la portada una nota manuscrita en lletra del segle XVII que diu: "De Sant Josep de Barcelona, de carmelites descalços."

daños; nuestra mujer es nuestra sensualidad, a la cual en ninguna manera debe oír ni entender la razón...¹⁹⁵.

I el seu concepte del *recogimiento* no divergeix pràcticament gens, no solament de la *dejación*, sinó del *deixo* de fra Antoni:

Desembaraza el corazón y vacía todo lo criado...¹⁹⁶.

... donde dice [el savi] que desembaracemos el corazón, y en tal manera se debe desembarazar, que de él se vacíe y eche fuera todo lo criado para que el Señor de ello solo more dentro de él¹⁹⁷.

Aquest total desprendiment d'un mateix, aquest continu buidar el cor, porta a fra Antoni de Sant Maties a no desitjar, fora de Déu, cap altra cosa, ni els mateixos béns sobrenaturals. Només el pur amor a Déu que neix en ell. Com s'esdevenia amb els illuminats del segle XVI, actitud de la que n'és el gran exemple el famós sonet *A Cristo crucificado*. Per això

... si estando ya en el cielo con grandísima gloria, Dios le significara, con la más mínima insinuación y sin mandárselo, que, dejada tanta gloria, gustaría de que se fuese luego al infierno, lo aceptaría de buena gana¹⁹⁸.

195. Francisco de Osuna, *Tercera parte del libro...*, fols. 27 v. i 30.

196. *Ibidem*, fol. 33.

197. *Ibidem*, fol. 40 v.

198. Fra Segimon de l'Esperit Sant, *Historia...*, pàg. 272.

Exm.º señor,
señoras y señores:

Dentro de este ritual académico, el encargado de contestar al discurso de entrada y dar la bienvenida suele comenzar por dar las gracias a la Academia por el honor que le ha conferido. Esto suele ser un tópico, pero a veces los tópicos siguen conservando su virtualidad, como en este caso, y yo me apresuro a dar las gracias, pero no como un rito que hay que cumplir, sino muy efusivamente y por muchas razones, no siendo la menor el ser la primera vez que se me confiere semejante honra y que tenga que responder al discurso de un hombre al que tanto estimo y admiro, colega en la Facultad, y cuyos pasos académicos y de investigación he seguido con mucho afecto desde el primer momento, o poco menos.

El doctor Antonio Comas es un *lletraferit*, como se dice tan bellamente en catalán. Él mismo ha contado con mucha gracia su primera entrada en una biblioteca: la de la Caja de Ahorros de la plaza de Santa Ana de Mataró, su ciudad natal. Cuando tenía catorce o quince años y estudiaba aquella Literatura universal del Bachillerato, que por más señas cursaba en las Escuelas Pías, entró en la Biblioteca y pidió nada menos que *Crimen y castigo* de Dostoievski. La cara de sorpresa del conserje fue mayúscula, pensando, incluso, que le hablaban en lengua extranjera, y remitió la petición a los bibliotecarios, quienes le indicaron que sin un permiso escrito por su hermano o por el párroco no podían prestarle semejante obra. Con toda ingenuidad y buena fe, Comas va a confesarse y pregunta si podía leer a Dostoievski. “¿Quién es ese señor?”, le dice el mossèn. “Un escritor ruso”, le contesta el adolescente. “Mala gente, los rusos —y añado—: *Escribeme ese nombre* en un papel y échalo por debajo de la puerta de casa.” A Comas no le pareció bien semejante solución; decidió volver a la biblioteca y pedir otros libros menos comprometidos.

Éste fue el prelude, como él dice, de largas e inefables horas pasadas en tantas y tantas bibliotecas y de su profundo amor a los libros nuevos y a los viejos. De ahí que Comas sea también un bibliófilo a

quien seducen las ediciones antiguas tanto o más que las nuevas, y un bibliógrafo, profundo conocedor de las fuentes más directas de las literaturas catalana y castellana.

Nuestro nuevo académico se doctoró con una tesis sobre el trovador Ramón Vidal de Besalú, que no creo que haya publicado, y se vinculó a la cátedra de Literatura románica, que con tanta sabiduría regenta nuestro presidente y nuestro primer romanista español, donde fue profesor adjunto hasta que ganó por oposición la cátedra de Literatura catalana, habiendo sido antes encargado de curso de diversas materias.

Antonio Comas pertenece a ese grupo, tan bien conocido y famoso, de eruditos catalanes que se han sentido atraídos a su vez por la literatura castellana, grupo que ha tenido en esta Academia tan larga tradición hasta nuestros días, y no hace falta que mencione nombres bien presentes aquí. Por eso, en la bibliografía del doctor Comas, aunque predomine la parte catalana, no es casual, precisamente, encontrar más de una referencia a la vertiente castellana, como ya veremos. No creo equivocarme si señalo que una de las predilecciones de Comas es el estudio de los espirituales españoles, lo que se ve nítidamente en el admirable discurso que acaban ustedes de oír sobre fray Antoni de Sant Maties, contribución estupenda a esa futura historia de la espiritualidad española, no demasiado conocida aún. Pero la gran predilección entre los espirituales recae sobre santa Teresa, a cuyas obras ha dedicado nuestro nuevo académico muchas horas de estudio y de vigilancia hasta para poner puntos y comas, que tan poco abundan, en los autógrafos de la santa; tarea más complicada de lo que parece, dada la especial sintaxis, llena de anacolutos, elipsis, olvidos y concordancias de la prosa teresiana. Fruto de estos desvelos son las diversas ediciones de obras de la santa, desde la publicada en Clásicos Vergara, que contiene la *Vida*, *Camino de perfección* y las *Moradas*, al *Libro de las fundaciones*, en Alianza editorial, pasando por otras ediciones de las *Moradas* en Clásicos Bruguera y en la colección Alpi. Todas estas ediciones, hechas con sumo rigor, llevan sendos prólogos que van desde la vida al estilo, analizado todo con mucho esmero y diligencia. Y para no abandonar aún estas actividades del doctor Comas, conviene que recordemos su trabajo titulado *Espirituales, letrados y confesores en santa Teresa de Jesús*, publicado en el *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, trabajo lleno de curiosidad e interés.

Al campo de las investigaciones en la literatura castellana pertenecen otros estudios de tipo distinto, como su colaboración en la edición crítica del volumen I de las *Poesías completas* de Juan Boscán, realizada con Martín de Riquer y Joaquín Molas, cuyo volumen II espera-

mos todos con tanta ilusión desde tantos años. Todos pensamos que este proyecto no debe quedar truncado y hacemos votos porque aparezca muy pronto.

En colaboración con Juan Reglá publicó Comas su volumen sobre *Góngora, su tiempo y su obra* (Teide, 1960), excelente introducción al estudio de la vida y obra del genial cordobés. Más tarde Antonio Comas contribuye con su *Literatura española de los siglos XVI al XIX* a la *Historia de la literatura universal* de la editorial Labor, donde demuestra su profundo conocimiento de la literatura de esos siglos. Pero también prologa *Su único hijo*, de Clarín, y una curiosa novela, *Barcelona y sus misterios*, de Antonio Almedilla, contribución de Comas a la moda de los estudios sobre la infraliteratura, que tanto interés despertó hace veinte años.

Pero, naturalmente, Antonio Comas dedicaba muchas horas y desvelos al estudio de la literatura catalana, hasta cristalizar en su hermoso volumen cuarto de la *Història de la literatura catalana*, cuyos tres primeros tomos había escrito tan soberbiamente el maestro que nos preside.

Comas tuvo el acierto de reunir sus estudios sueltos más notables en su libro *Ensayos sobre literatura catalana*, publicado por Taber hace exactamente diez años, que se divide en dos partes de muy distinta extensión: literatura y lengua. La más extensa es la primera, como es natural en un estudioso más dedicado a la historia de la literatura que a la de la lengua.

La curiosidad histórico-literaria de Antonio Comas es sencillamente extraordinaria. Este libro de ensayos comienza con uno sobre el *Llibre de mil proverbis* de Ramon Llull y termina con otro sobre el joven poeta Argenté, pasando por comentarios al *Curial e Güelfa* o la creación poética de J. V. Foix. En todos sorprende la agudeza con que ha leído nuestro nuevo académico la obra u obras de tantos autores. Así, por ejemplo, en el dedicado al *Curial e Güelfa*, destaca las notas de su técnica y estructura, el realismo, la verosimilitud y el curioso erotismo, más la psicología del personaje, la presencia del rey don Pedro y la catalanidad de la novela. Lleno de interés y curiosidad está el ensayo titulado *Evocación de "L'Esbart de Vic"*, con abundantes y certeras notas sobre la juventud de Verdaguer y la actitud romántica de la "añoranza del Paraíso". También destacaría yo su capítulo sobre *Maragall y la "Ben plantada"* de D'Ors, tan sugestivo, con esas curiosas notas sobre el proyecto dorsiano de una "Galería de catalanas hermosas", y el descubrimiento, mientras velaba el cuerpo de Maragall, de un volumen de Spinoza entre los libros del genial poeta. Para Comas

la *Ben plantada*, que yo leí muy joven en la traducción de Marquina y no entendí muy bien, “venía a combatir el romanticismo, especialmente alguna de las formas en que se había disfrazado en nuestro país: el «pairalisme»..., la intemperancia, el sentimentalismo, la gesticulación, el tumulto”.

El estudio sobre *La evolución de Joan Alcover* es el germen de lo que años más tarde será su libro, que obtuvo el premio Joan Estelrich en 1973, del que hablaré más adelante.

Estudios más breves se refieren a Carles Riba, J. V. Foix, Esclasans, Pedrolo, Perucho, Blai Bonet y Argenté, que demuestran, como ya he dicho, la extensa curiosidad de Comas y su penetrante agudeza crítica.

Su libro sobre Joan Alcover obedece a propósitos muy concretos: esclarecer las causas que le indujeron a abandonar el uso de la lengua castellana, pasar a la catalana e incorporarse, en suma, al movimiento catalanista. Claro está que este propósito se cumple a la perfección, pero, como dice el propio Antonio Comas, no ha sabido resistir la tentación de intercalar algún análisis literario o estilístico. Después de analizar los libros poéticos castellanos, de anotar las influencias recibidas, de Bécquer a Querol, y la crítica elogiosa de Menéndez Pelayo, Valera y hasta de Díez Canedo, Comas se detiene en un poema clave, el titulado *Contemplación*, que estudia con sumo detalle, en el que encuentra notas que lo convierten en gozne para el cambio poético de Alcover, cambio cuyos motivos sintetiza en tres puntos:

- 1.º La crisis personal; la renuncia a sueños e ilusiones.
- 2.º La identificación con la tierra y la lengua.
- 3.º La muerte de la esposa y de los hijos.

Como se puede ver, Comas no está conforme con la tesis —desde Unamuno a Porcel— que sostiene el oportunismo de Alcover al abandonar la lengua castellana por su escaso éxito en Madrid, sino que ha buscado causas más hondas. El método que va a seguir Comas para defender su tesis es, como él mismo señala en el prologo, “eminente-mente expositivo. Siempre que es posible se hace hablar al autor. De ahí la abundancia de citas”. El resultado es un libro muy riguroso, a ratos polémico, y muy sugestivo.

Quedaría incompleta esta enumeración de trabajos histórico-literarios de nuestro amigo y colega si no mencionase, aunque rápidamente, su faceta de antólogo. Comas ha dedicado muchas horas a leer y a escoger abundante poesía catalana y a preparar un grupo de antologías sumamente útiles e interesantes. Con Jaume Bofill i Ferro preparó el corpus de un *Segle de poesia catalana*, publicado por Destino en 1963, que constituye un estupendo florilegio, como se decía antes. Dada la

finura y conocimientos de los dos colaboradores, los hallazgos que realiza el lector son numerosos, porque siempre en las buenas antologías se encuentran piezas inadvertidas. Pero Comas tuvo la feliz idea de hacer selecciones particulares de Verdaguer, Maragall, Ruyra, Carner, Sagarra y el cancionero catalán, con el título de *Llibre de lectura*, título que ya indica la finalidad de esos libros, impresos bellamente por Destino, con prólogos que son guías perfectas para los lectores.

Pero su obra más extensa, trabajada con minuciosidad, y de alcance más amplio, es el volumen IV de la *Història de la literatura catalana*, cuyos tres primeros había escrito nuestro presidente, como ya he dicho, que alcanza todo el siglo XVIII, cuyas fechas decisivas son las de 1714, final de la guerra de Sucesión, y 1808, principio de la guerra de la Independencia. Historiar la literatura catalana del siglo XVIII era una empresa erizada de dificultades de todo tipo, pese a contar con estudios parciales, porque la atonía literaria es evidente y clara. Comas tiene, como es lógico, una vívida conciencia del problema, y lo afronta desde el prólogo con toda gallardía, acudiendo al método de los "orígenes", casi el mismo que habían seguido los historiadores literarios del siglo XVIII, como el abate Andrés o Llampillas. El método consiste en algo muy simple: estudiar no solamente lo literario, sino cualquier otro documento escrito en catalán que demuestre la continuidad del uso de la lengua y que la pérdida de la conciencia lingüística no llegó a ser total.

Fiel a este postulado, Comas dedica el primer capítulo a los sucesos históricos más importantes, para seguir con la literatura sobre esos acontecimientos, desde el *Despertador de Catalunya* de 1713 y el *Cant dels ocells* a "gozos" y a diversos pliegos sueltos sobre la Revolución francesa, de los que Comas extrae abundantes citas poéticas, toda una literatura bien emparentada con formas populares y vulgares hasta en su difusión.

Las Academias barcelonesas, desde la de los "Desconfiados" a la de Buenas Letras, más el interés por la Historia de estos académicos, constituyen dos capítulos perfectamente trabados. Como era de esperar, Comas no olvida dedicar mención especial a Fèlix Torres i Amat, el autor de las célebres *Memorias... de escritores catalanes*, o a Capmany, el hombre que mejor domina la técnica de la historia, y su posición frente al uso de la lengua vernácula. El interés por la lengua en Cataluña, Valencia y Baleares constituye uno de los capítulos más sabrosos.

La parte propiamente de historia literaria comienza por los géneros populares y tradicionales, sin olvidar la literatura de los pliegos sueltos "de canya i cordill", de tan parvo interés poético, aunque sí sociológico.

Esta parte es de una curiosidad notable, lo mismo que el estudio de la literatura religiosa, donde Comas derrocha una erudición ejemplar, haciendo gala además de una exquisita paciencia de lector, aunque ya dije que la literatura "espiritual" es uno de sus gustos mejores. Pero tampoco olvida estudiar las *Coronas reales*, aquellos libros de alabanzas tan en boga en el siglo XVIII, continuación de la moda barroca; o los ciclos religiosos, festivos y satíricos, la poesía en la Academia, las figuras de fray Agustín Eura, Tagell, Vada y otros poetas, sin orillar la poesía valenciana, la de las Islas y hasta la de Alger. En la prosa no olvida al padre Galiana y su *Rondalla de rondalles*, y mucho menos al interesante y curioso barón de Maldá, al que dedica páginas muy certeras y llenas de simpatía.

El último capítulo, tan magistral como los anteriores, está dedicado al teatro, en sus vertientes de teatro tradicional religioso y profano y teatro culto. Aquí ha exprimido Comas todo lo que se podía encontrar referente al tema, no sin antes advertir que el siglo XVIII es una época crucial, decisiva en ciertos aspectos para el teatro catalán.

Comas demuestra perfectamente su postulado inicial y descubre que, en efecto, la lengua catalana no fue olvidada en esa centuria. Es verdad que los logros estrictamente literarios no son muy brillantes, pero esto ya se sabía; lo que no se sabía tanto era lo anterior.

Ya dije al principio que nuestro nuevo académico era también un exquisito bibliófilo, y de esta devoción por el libro raro nos ha dejado una muestra perfecta en la edición facsímil de *La singular y admirable victoria... de don Juan Daustria*, de Joan Pujol, de Mataró. En el prólogo estudia Comas la figura de ese poeta y su contribución a la poesía heroica catalana del siglo XVI.

Pero no he mencionado todavía otras tareas de nuestro colega: las referentes a la lengua y no a la literatura. Comas ha dedicado también numerosas páginas no a estudiar problemas lingüísticos, sino a la difusión de ciertas obras, como las de Antonio Badía y Pompeu Fabra, aparte de publicar una pequeña antología titulada *Les excel·lències de la llengua catalana*, y, en colaboración con Rosa Gras, sesenta lecciones, en seis discos de larga duración, con el título de *Parlem català, El catalán viviente, con sumario de gramática, un Manual de conversación y un Diccionario catalán-castellano, castellano-catalán y de modismos*. No debo olvidar tampoco sus orientaciones sobre problemas de la lengua catalana en los programas de la Televisión.

Por este escueto y seco recuento de las tareas de Antonio Comas se habrá visto el acierto de su elección. Ahora sólo me resta dar de nuevo las gracias a la Academia por haberme escogido para darle la bienve-

nida; lo que hago acudiendo a dos versillos de una canción del siglo xvii, de esas que tanto le gustan al nuevo académico: “Bienvenido sea, sea bienvenido” don Antonio Comas a esta Academia.

He dicho.